

AFGANİSTAN'DA TALİBAN İKTİDARI DÖNEMLERİ (1996-2001 ve 2021 SONRASI) ve AFGANİSTAN DIŞ POLİTİKASI*

PERIODS OF TALIBAN POWER IN AFGHANISTAN (1996-2001 and 2021 to PRESENT) AFGHANISTAN FOREIGN POLICY

Araştırma Makalesi
Research Paper

İskender KARAKAYA**
Mohammad İshak NAZARI***

Öz:

Afganistan sahip olduğu stratejik konumu açısından tarih boyunca büyük güçlerin ve bölgesel aktörlerin ilgi alanı olmuştur. Afganistan tarihi "işgal, iç savaş ve siyasi istikrarsızlıklar" gibi çatışma ve kargaşa dönemlerinin sıklıkla görüldüğü süreçleri içermektedir. Sovyetler Birliği'nin (SSCB) Afganistan'ı işgali sonrası başlayan "iç savaş" ve dış faktörlerin de etkisi ile 1994 yılında Taliban örgütü ortaya çıkmış, kısa sürede neredeyse bütün ülkeye hâkim olmuş ve 2001'de ABD'nin Afganistan'a müdahalesi ile iktidarı kaybetmiştir. 2001 sonrası Afganistan'daki gücünü yeniden kazanan Taliban örgütü, kısa süreli "geri çekilme dönemi" sonrası ABD ve müttefikleri ile mücadeleye girişmiştir. Taliban örgütü, ABD ve NATO güçleri arasında yirmi yıl süren mücadele sonrası, 2021'de Afganistan'da tekrar iktidara gelmiştir. Bu çalışmada Taliban örgütünün Afganistan'daki 1996-2001 ve 2021 sonrası iktidar dönemleri incelenmektedir. Bu çalışmanın amacı Taliban örgütünün dış politikasını analiz etmektir. Bu makalenin temel hipotezi, Taliban örgütünün ortaya çıkışı, kısa sürede ülke yönetimini ele geçirmesi ve son yirmi yıldır Afganistan'daki etkinliğini kaybetmemesinin temel nedeninin "dış faktörler olduğu kadar ülke içindeki siyasi istikrarsızlığın ve iktidar mücadelesinin yarattığı otorite boşluğunun da olduğu" argümanıdır. Bu açıdan Taliban iktidarının bir önceki döneme göre dış politika yaklaşımının değişip değişmediği incelenecek ve Taliban örgütünü daha önce resmen tanımayan ve mesafeli duran devletlerin 2021 sonrası yeni dönemde politikalarının değişip değişmediği sorgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Taliban, SSCB, ABD, NATO.

Abstract:

Afghanistan has always been an area of interest for great powers and regional actors in terms of its strategic location. The history of Afghanistan includes processes such as "occupation, civil war and political instability" where periods of conflict and turmoil are frequent. With the "civil war" that started after the Soviet Union's (SSRU) invasion of Afghanistan and the influence of external factors, the Taliban organization emerged in 1994, dominated almost the whole country in a short time and lost power in 2001 with the US intervention in Afghanistan. The Taliban organization, which regained its power in Afghanistan after 2001, started a struggle with the USA and its allies after a short period of "withdrawal". The Taliban organization came to power again in Afghanistan in 2021, after twenty years of struggle between the US and NATO forces. In this study, the power periods of the Taliban organization in Afg-

* Makale Geliş Tarihi: 20.03.2022
Makale Kabul Tarihi: 06.06.2022

** Doktor Öğretim Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, iskenderkarakaya@gmail.com, orcid.org/0000-0002-6285-4568

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, meshaqn@gmail.com, orcid.org/0000-0003-3700-821X

hanistan after 1996-2001 and 2021 are examined. The aim of this study is to analyze the foreign policy of the Taliban organization. The main hypothesis of this article is the argument that “the main reason for the emergence of the Taliban organization, taking over the country in a short time and not losing its effectiveness in Afghanistan for the last two decades is not only external factors, but also the political instability in the country and the authority vacuum created by the power struggle”. In this respect, it will be examined whether the foreign policy approach of the Taliban government has changed compared to the previous period, and it will be questioned whether the policies of the states that did not formally recognize the Taliban organization and remained distant in the new period after 2021 have changed.

Keywords: Afghanistan, Taliban, USSR, USA, NATO.

GİRİŞ

Dış politika konusu, Birinci Dünya Savaşı sonrası akademik alanda yoğun olarak çalışılmıştır. Dış politika alanında İkinci Dünya Savaşı sonrası yapılan çalışmalar daha da hız kazanarak uluslararası ilişkiler disiplini “dış politika” konusunu bütün boyutları ile ele almıştır (Kürkçüoğlu, 1980: 309-310). Dış politika kavramı ile ilgili uzmanların üzerinde anlaşıldığı ortak bir tanım yoktur. Bu yüzden dış politika ile ilgili birçok farklı tanım bulunmaktadır. Örneğin; Christopher’a göre dış politika “uluslararası ilişkilerde bağımsız bir aktör olan devlet tarafından yürütülen resmi ve harici ilişkilerin toplamı” olarak tanımlanmıştır (Kaya, 2015: 9). Sönmezoğlu ise dış politika kavramını, “devletin dış dünya ile olan siyasi, ekonomi, hukuki vb. tüm tutumlarını içermekle ile daha çok siyasal ilişkiler kapsamında” kullanmaktadır (Sönmezoğlu, 2005: 222). Dış politika kavramının yanında günümüzde kullanılan bir diğer kavram olan “diplomasi” kavramı ise aslında tarih öncesi döneme kadar giden uzun bir geçmişe sahiptir. Diplomasi kavramının, Yunancada “diploma” sözcüğünün kökeninden geldiği bilinmektedir. Yunan ve Roma’da resmi belgelerin (diplomaların) düzenlenmesi, muhafazası, yapılan antlaşmaların değerlendirilmesi gibi işlevlerle daha dar bir kapsamda da kullanılmıştır. Görüşme sanatı olarak da ifade edilen diplomasinin, tarihteki erken dönem toplulukları arasındaki anlaşmazlıklarda ve ilişkilerin sürdürülmesinde bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak daha sonra devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte diplomasi kavramı kurumsal bir nitelik kazanmıştır (Acar, 2006: 419). Özetle, diplomasi devletlerin dış politikalarında uyguladıkları bir siyaset yönetim süreci olarak ifade edilebilir. Bir başka deyişle diplomasi “devletler arasındaki ilişkilerin barışçıl yollarla yürütülmesi” olarak da tanımlanabilir (Abdurrahmanlı ve Bağış, 2021: 141-142).

Dış politika ve diplomasinin bütün örneklerinin görüldüğü Afganistan, 19. yüzyıl boyunca Britanya ile SSCB arasındaki “Büyük Oyunda” tampon bölge olarak kabul edilmiştir. Afganistan’ın bağımsız bir dış politika izlemesi ancak 1919 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla mümkün olmuştur. İki savaş arası dönemde ve Soğuk Savaş Döneminde farklı çatışma, kriz ve darbe süreçleri geçiren Afganistan’da, SSCB işgali (1979-1989) yaşanmış sonraki süreçte Afganistan İç Savaşı (1992-1996) sonrası Birinci Taliban İktidarı Dönemi (1996-2001) görülmüş, sonrasında NATO ve uluslararası koalisyon tarafından işgal süreci (2001-2021) yaşanmış ve Ağustos 2021’de Taliban tekrardan iktidara gelmiştir. Bu çalışmada, Taliban’ın ortaya çıkışı ve kısa sürede ülke yönetimini ele geçirmesinin ve son yirmi

yıldır etkinliğini kaybetmemesinin nedeninin “dış faktörlerin olduğu kadar ülke içindeki siyasi istikrarsızlığın, iktidar mücadelesinin yarattığı otorite boşluğunun olduğu” hipotezi öne sürülmektedir. Bu açıdan Taliban iktidarının dış politika ve diplomasi anlayışının değişip değişmediği bu çalışmada incelenmiştir. İlaveten Taliban’ı daha önce resmen tanımayan ve mesafeli duran devletlerin yeni Taliban iktidarına karşı politikalarının değişip değişmediği ele alınmıştır. Makalenin birinci bölümünde, Soğuk Savaş dönemi Afganistan siyasal gelişmeleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise 1994 sonrası Taliban’ın kurulması ve Taliban’ın iç ve dış politikası üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise, ABD ve uluslararası koalisyonun Afganistan’ı işgali (2001-2021) siyasi gelişmeler ışığında incelenmiştir.

1. 19. YÜZYILDAN SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNİN SONUNA KADAR AFGANİSTAN TARİHİ VE SİYASAL GELİŞMELER

1.1. Emanullah Han Döneminden 1973 Afganistan Cumhuriyeti’nin İlanına Afganistan Tarihi

Afganistan, 19. yüzyıl boyunca İngiltere ve Rusya arasında görülen “Büyük Oyun”da tampon bölge olarak kabul edilmiştir. 1919 yılında Emanullah Han’ın tahta çıkışı ile İngilizler ve Afganlılar arasında “Üçüncü İngiliz-Afgan Savaşı” başlamış ve İngilizlerin yenilgisi sonucu Kral Emanullah Han, Ravalpindi Antlaşması’nı imzalayarak, 1919 yılında ülkenin bağımsızlığını ilan etmiştir. Genç, aydın ve reformcu bir kişiliğe sahip olan Emanullah Han, hızlı bir şekilde, yeni bir reform hareketi başlatarak gerek devlet yönetiminde gerekse de kültürel ve sosyal alanda yeni reformları uygulamaya koymuştur. Ancak bu girişimler, geleneksel yaşam tarzını benimseyen halkın ve din adamlarının tepkisini çekmiş ve 1929 yılında başlayan ayaklanmalar sonucu Emanullah Han, ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır (Batoor, 2018: 16). Emanullah Han’ın ülkeyi terk etmesiyle yönetimi ele geçiren Baçe-Sakav lakabıyla tanınan Habibullah Kelekâni, dokuz ay gibi kısa bir süre iktidarda kalmış, fakat bu kargaşayı fırsat bilen Muhammed Nadir Şah iktidarı ele geçirerek ülkede istikrarı sağlamıştır. Ancak, Muhammed Nadir Şah’ın 1933 yılında öldürülmesiyle yerine oğlu Muhammed Zahir Şah geçmiştir.

Muhammed Zahir Şah, 1933 yılında küçük yaşta tahta çıkmış ve 1973 yılına kadar, kırk yıl iktidarda kalmıştır. Ancak, Muhammed Zahir Şah devlet işleri ile pek ilgilenmemiş ve devleti onun adına amcaları yönetmiştir (Oğuz, 2001: 69). Afganistan’da bu dönemde başbakanlık görevini, 1933-1946 yılları arasında Muhammed Haşim Han, 1946-1953 yılları arasında ise Şah Mahmut Han yürütmüştür. 1953 yılında Şah Mahmut Han’ın sağlık sebepleriyle istifa etmesi üzerine yerine Muhammed Zahir Şah’ın kuzeni Serdar Muhammed Davud Han geçmiştir (Salihi, 2014: 10). Serdar Muhammed Davud Han’ın başbakanlığı döneminde SSCB-Afganistan ilişkilerinde tekrar yakınlaşma görülmüştür. Bu yakınlaşma sürecinde ABD’nin etkisi büyük olmuştur. 1954 yılında Serdar Muhammed Davud Han’ın ABD’den istediği askeri ve ekonomik içerikli yardım ve anlaşma taleplerinin reddedilmesi üzerine, yüzünü SSCB’ye çeviren Afganistan yönetimi kısa sürede SSCB’den olumlu cevap almış, iki ülke arasında karşılıklı ziyaretler başlamış ve 3,5 milyon dolar civarında bir kredi

sağlamıştır. Buna ilaveten yüz milyon dolar askeri ve ekonomik yardım da elde edilerek, iki ülke arasındaki ilişkiler iyice geliştirilmiştir (Oğuz, 2001: 73). Serdar Muhammed Davud Han'ın başbakanlığı döneminde ilk kez uygulamaya konan “beş yıllık kalkınma planı” ile ülkenin altyapı hizmetlerine yatırım yapılmıştır. Bununla birlikte, Afganistan ordusuna özel bir önem veren Serdar Muhammed Davud Han, askerlik görevini zorunlu hale getirmiştir. Ancak, Serdar Muhammed Davud Han, tarafsız bir dış politika izlemesine rağmen, o dönem Pakistan'da Peştunların yaşadığı “Peştunistan bölgesinin” Afganistan'a ait olduğunu öne sürmüş ve iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlığını gündeme getirerek, konuyu uluslararası bir mesele haline getirmiştir. Afganistan yönetimi, Pakistan'ı destekleyen ABD ve İngiltere'ye karşılık, SSCB ve Hindistan ile yakınlaşmış ve iş birliği arayışında olmuştur. Bütün bu gelişmeler neticesinde Muhammed Zahir Şah ile Serdar Muhammed Davud Han arasındaki görüş ayrılıkları artmış ve bu süreç Serdar Muhammed Davud Han'ın görevinden uzaklaştırılmasıyla sonuçlanmıştır (Özcan, 2005: 516).

1963 yılında Serdar Muhammed Davud Han'ın başbakanlıktan ayrılması sonrası 1964 yılında Muhammed Zahir Şah tarafından yeni bir “demokratikleşme programı” ilan edilmiştir. Bu program çerçevesinde yeni bir anayasa kabul edilerek, 1965 yılında parlamento seçimleri yapılmış, halka basın ve düşünce özgürlüğünün yanı sıra siyasi parti kurma hakkı da tanınmıştır. İlk siyasi parti olarak 1965 yılında Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP) kurulmuştur (Oğuz, 2021: 176). Ancak ilan edilen bu demokrasi programı bekleneni vermemiştir. Yeni kabul edilen anayasanın bir maddesinde “kraliyet ailesinin kabinde veya herhangi bir yüksek makamda vazife alamayacağını” vurgulanmasını, bir kraliyet ailesi mensubu olarak kendisine yapılan bir haksızlık olarak gören Serdar Muhammed Davud Han, iktidarı ele geçirme planları yapmış, nihayet Muhammed Zahir Şah'ın İtalya ziyareti ile 17 Temmuz 1973'te Serdar Muhammed Davud Han'a bağlı ordu birlikleri ve subayların başkentteki kraliyet köşkünün ve önemli stratejik noktadaki radyo ve televizyon gibi merkezleri ele geçirmesiyle kansız bir şekilde iktidarı ele geçirmiştir. Darbe sonrası Serdar Muhammed Davud Han, Kabil'deki radyo istasyonundan yaptığı bir konuşmayla, krallık rejiminin kaldırıldığını ve cumhuriyet rejimin kurulduğunu ilan etmiştir (Oğuz, 2001: 86).

1.2. SSCB'nin Afganistan İşgali Öncesi Afganistan'daki Siyasi Durum

Cumhuriyetin ilk yıllarında SSCB ile eskisi gibi çok yakın ilişkiler kuran Serdar Muhammed Davud Han ilk kabinesinde, ağırlıklı olarak Afganistan Demokratik Halk Partisine (ADHP) yer vererek on üç bakandan yedisini ADHP üyelerinden atamıştır (Suhbet, 2020: 9). Serdar Muhammed Davud Han iktidarının ilk yıllarında Pakistan ve İran'a karşı SSCB ile hareket etmiş ve 1974 yılında SSCB'nin, Asya kıtası için öngördüğü ‘Kolektif Güvenlik Planı’na onay vererek iki komşu ülkeye karşı düşmanca bir tavır ortaya koymuştur. Ancak, 1977 yılında kabul edilen yeni bir anayasa ile Serdar Muhammed Davud Han, yeni kabine üyelerini bizzat kendi seçerek oluşturmuş ve önceki kabinde ağırlıklı olarak yer verilen ADHP üyelerinin hiçbirine yeni kabinde yer vermemiştir. Ayrıca yeni anayasada tek bir siyasi partinin faaliyetlerine izin verilerek, ülkede Serdar Muhammed Davud Han'ın

merkez komite üyelerini bizzat kendisinin seçtiği ve aynı zamanda kurucusu olduğu Ulusal Devrimci Parti'nin faaliyetlerine sürdürmesine izin verilmiştir (Oğuz, 2001: 88). Serdar Muhammed Davud Han'ın ilerleyen dönemde SSCB'den uzaklaşarak arasına mesafe koyması, bununla da kalmayıp SSCB yanlısı Halk ve Parçam parti üyelerini yönetimden tamamen uzaklaştırarak, SSCB'nin istemediği ülkelerle yakın ilişkiler kurup dış politikada değişikliğe gitmesi, özellikle İran ve Pakistan'la arasını düzelterek dostane ilişkiler kurması, SSCB'yi rahatsız etmiştir. Bu yüzden 1965 yılında Halk ve Perçem olarak ikiye ayrılan ADHP, 1977 yılında tekrar birleşmişlerdir. Bu birleşmenin tek amacı, SSCB'nin talimatıyla Serdar Muhammed Davud Han iktidarını devirmektir (Talaash, 2015: 84).

Serdar Muhammed Davud Han, son döneminde SSCB'den uzaklaşarak özellikle Batı ve İslam dünyasıyla yakın ilişkiler geliştirmeye başlamış ve birçok Ortadoğu ülkesine ziyaretlerde bulunmuştur. Davud Han'ın ziyareti sırasında darbe hazırlıklarına başlayan muhalefet (Halk ve Perçem) nihayet 1978 yılında hazırlıklarını tamamlayarak, 27 Nisan 1978'de Başkanlık Sarayı'nı ele geçirmiş, Serdar Muhammed Davud Han, bütün aile fertleriyle birlikte öldürülmüştür (Özcan, 2005: 17). 27 Nisan 1978 Darbesi sonrası Afganistan Demokratik Cumhuriyeti ilan edilmiştir (Batoor, 2018: 24). Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla hapiste olan Nur Muhammed Taraki, cumhurbaşkanlığına getirilmiş ve SSCB, yeni yönetime her türlü ekonomik ve askeri yardım ile askeri danışmanlar göndermiştir. Yeni hükümetin kurulmasıyla Nur Muhammed Taraki bağlantısız bir dış politika izleyeceğini ilan ederek, SSCB ile yaptığı iyi komşuluk, dostluk ve iş birliği antlaşmasını imzalamış ve Afganistan hızlı bir şekilde SSCB etkisine girmeye başlamıştır (Sander, 1989: 417).

SSCB, Afganistan'a doğrudan bir askeri müdahalede bulunmaya her zaman karşı çıkmıştır. Ancak, diğer taraftan kazanılmış bir ülkeyi kaybetmemek ve ABD'nin bölgeye yerleşmesi endişesi, SSCB açısından büyük bir güvenlik tehdidi olarak görülmüştür. İlaveten SSCB, tarihsel olarak sıcak denizlere inme politikasını bu dönemde de sürdürmüş, Basra Körfezi'ne olan coğrafi yakınlığını, bölge üzerinde ve bölgedeki enerji kaynakları üzerinde etkinlik sağlamak için kullanmak istemiştir. 1978 yılında Başbakan Yardımcısı Hafızullah Emin, SSCB'yi teşvik ederek İran ve Pakistan topraklarının belli bir bölümünün işgal edilmesi gerektiği tezini savunmuş ve "Afganistan'ın sınırları Umman Körfezi kıyılarına ve Hint okyanusuna kadar ulaşmalıdır, kendi gözümüzle denizi görmek istiyoruz" fikrini dile getirmiştir (Han, 2011: 65). Cumhurbaşkanı Nur Muhammed Taraki'nin sonunu getiren olay ise, Küba'nın başkenti Havana'da yapılan Bağlantısızlar Hareketi Konferansı sonrası geri dönüşünde Moskova'ya uğramasıyla başlamıştır. SSCB, Nur Muhammed Taraki'ye, Hafızullah Emin'e karşı daha dikkatli olması gerektiği konusunda uyarmıştır. Bunun üzerine Nur Muhammed Taraki'nin ilk işi, Hafızullah Emin'i ortadan kaldırma isteği olmuştur. Ancak Hafızullah Emin'in ordu ve polis teşkilatında kendine sadık adamlarının olması, ona karşı kurulan suikast girişiminin istihbaratının alınması ile suikasttan kurtulmuş ve suikast girişimini düzenleyen Nur Muhammed Taraki'yi ortadan kaldırarak iktidarı tamamen ele geçirmiştir. Bütün bu yaşanan olaylardan sonra SSCB'ye karşı güvenini yitiren Hafızullah Emin, Batı ile yakınlaşma sürecini başlatmış, ABD ve komşu ülkelerle ilişkileri geliştirme-

ye yönelik adımlar atmış, ancak ülke içerisinde giderek artan çatışma ortamı, Afganistan'ı yavaş yavaş iç savaşa doğru götürmüştür. Hafızullah Emin'in, ABD ve Pakistan'a yaklaşmasını engellemek isteyen SSCB yetkilileri, 1979 yılında Afganistan'a ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaretin müzakere amaçlı olduğu açıklanmıştır. Ancak asıl amacın Afganistan hükümetinin mücahitlere karşı olan mücadelesinde beş bin SSCB askerinin Afganistan'a yollanması teklif edilmiş, ancak Hafızullah Emin bu teklifi reddederek, ABD ile yakınlaşma siyasetine devam etmek istemiş bu gelişme de SSCB'yi hayal kırıklığına uğratmıştır. Böylece SSCB, kazanılmış bir ülkeyi kaybetmemek için Hafızullah Emin'i ortadan kaldırmaya yönelik birkaç suikast girişiminde bulunmuşsa da bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bütün bu gelişmelerin sonucunda, 24 Aralık 1979 tarihinde SSCB askerlerinin Afganistan'a girme-siyle işgal süreci başlamış, Darul Aman Sarayı'na yapılan bir operasyonla Hafızullah Emin ele geçirilerek öldürmüştür. Böylece Afganistan, SSCB tarafından işgal edilerek yıllarca devam edecek olan ve 1989'da SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesi ile sonuçlanacak müca-dele süreci başlamıştır (Salihi, 2014: 36-38).

1.3. SSCB'nin Afganistan'ı İşgali (1979-1989) ve SSCB'nin Afganistan'dan Çekilmesi Sonrası Afganistan İç Savaşı (1992-1996)

1.3.1. SSCB'nin Afganistan'ı İşgali (1979-1989)

SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle birlikte, ülke doğrudan SSCB kontrolüne geçmiş ve sürgünde olan Babrak Karmal, Sovyet ordusuyla birlikte ülkeye geri dönerek Afganistan'ın yeni cumhurbaşkanı olmuştur. Babrak Karmal, hem Cumhurbaşkanı hem de Demokratik Halk Partisi Genel Sekreteri olarak yeni hükümette, Perçemlerin yanı sıra, muhalif grupların üyelerine ve komünist olmayan eski bürokratlara da yer vererek siyasi tabanını genişletme yoluna gitmiştir (Oğuz, 2001: 147). Ancak, SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi uluslararası toplum tarafından büyük tepki görmüştür. ABD işgale yanıt olarak, önce meşru olmayan Afgan hükümetiyle resmi ilişki kurmayacağını açıklamış, ardından ABD'nin Afganistan büyükelçiliğini kapatmış ve SSCB'ye karşı birçok konuda ambargo uygulamaya başlamıştır. Bu çerçevede SSCB'nin New York'taki konsolosluğu kapatılarak ve bazı ekonomik, kültürel faaliyetler iptal edilerek birçok alanda uluslararası ambargo uygulanmıştır (Salihi, 2014: 41). Bunlara ek olarak ABD, 1979 yılında imzalanan SALT-II Antlaşmasının ABD Senatosu'nda onaylanmasını ertelemiş ve bazı tarım ürünlerinin satılmasını da yasaklamıştır. Uluslararası toplum SSCB'nin bu hareketini "bağımsız bir ülkenin işgali" olarak nitelendirirken; SSCB 1978 yılında iki ülke arasında imzalanan İyi Komşuluk, Dostluk ve İş Birliği Antlaşması'na uygun olarak Afgan hükümetinin resmi daveti üzerine geldiklerini ileri sürmüş, uluslararası alanda meşruiyet arayışında olmuştur (Sander, 1989: 419).

SSCB'nin Afganistan'ı işgali sonrası iktidara gelen Babrak Karmal, eski komünist yönetiminin yaptığı hataları tekrarlamamak için yeni bir program ilan ederek "eski siyasi tutukluları serbest bırakmış, tüm insanlık dışı uygulamaların yasaklanması, İslam'ın kutsal kurallarına, vicdan ve düşünce özgürlüğüne, aile birliğinin korunması ile halkın özel

mülkiyet haklarına saygı gösterilmesi, bireysel ve toplumsal güvenlikle ülkede barışın ve istikrarın sağlanması için sağlıklı ortamın oluşturulması, ilerici parti, derneklerin kurulmasıyla basın ve gösteri özgürlüğü ile her türlü özel haklara dokunulmazlığı, devlet desteğiyle aydınların ve öğrencilerin gelişmesine katkı sağlamayı hedefleyerek” halk desteğini almayı amaçlamıştır (Oğuz, 2001: 149).

Babrak Karmal, bir taraftan halkın desteğini almak için yeni reformları uygulamaya koyarken, diğer taraftan da bu çabalarını boşa çıkaracak girişimlerde bulunmuştur. Afganistan'ı “Sovyetleştirme” programını başlatarak, devletin önemli ve kilit makamları Rusların yönetimine bırakılırken, diğer taraftan hükümet, parti, ekonomik, eğitim ve dernekler gibi birçok kurum yeniden düzenlenmiştir. Böylece bütün kurum ve kuruluşlar SSCB sistemine uygun hale getirilmiştir. Bütün bu reform çabaları sürerken ülkede SSCB'ye ve hükümete karşı küçük çaplı saldırılar ve çatışmalar baş göstermiştir.

İlk ayaklanma Kabil'de esnafın ve memurların grev ilan etmesiyle başlamış ve ardından 1980'de öğrencilerin gerçekleştirdiği, “kanlı olay” olarak tabir edilen yürüyüşle iyice büyümüştür. Kısa sürede ülkenin her yanına yayılan ayaklanma, şiddete dönüşerek SSCB güçleri ve radikal direniş örgütleri arasında çatışmaya doğru evrilmiş ve ülkedeki bütün muhalif grupların birleşmesiyle SSCB ordusuna karşı milli mücadele başlamıştır. SSCB güçleri ile Afgan halkı arasındaki bu mücadelede, “farklı etnik yapı, mezhep ve ideolojiler” baskın olsa da İslami (din) temelli bir direnişin ön plana çıkmış olması ve bütün farklılıkları bir kenara bırakarak “Cihat” anlayışını savunması bakımından önemli olmuştur (Büyükbaş, 2006: 49). “Mücahitler” olarak adlandırılan İslami direniş gruplarının, SSCB'ye karşı mücadeleye başlamasıyla, 1984 yılında Bagram Üssü'ne gerçekleştirilen saldırıda SSCB'ye ciddi zararlar vermişlerdir. Bununla birlikte Mücahitler, sadece SSCB'ye karşı değil aynı zamanda Afgan hükümeti ve ordusuna da sızarak, gerekli istihbarat bilgileri sağlamış ve bu çerçevede SSCB'nin, Penşir Vadisi'ne yaptığı saldırıda başarısız olmasına neden olmuşlardır. Mücahitler, vur-kaç taktikleri kullanarak SSCB'ye büyük kayıplar verdirmiştir. Mücahitlerin, SSCB'ye karşı bu derece başarı sağlamasında şüphesiz ABD'nin etkisi büyük olmuş ve bazı ülkelerden mücahitlere silah yardımı yapılmış ve bu çerçevede CIA aracılığıyla önce Mısır'dan daha sonra Çin Halk Cumhuriyeti'nden gerekli silah yardımları sağlanmıştır. Bununla birlikte ABD, 1981-1985 yılları arasında mücahitlere sağladığı maddi yardımları, 30 milyon dolardan 280 milyon dolara yükseltmiştir. ABD bu dönemde kendi ürettiği Stinger silahlarını mücahitlere vererek, SSCB ve Afgan hükümetlerinin uçaklarının kolay bir şekilde düşürülmesini sağlamış ve mücahitlerin, SSCB'ye karşı başarılı olmasına yardım etmiştir (Salihy, 2014: 42-43).

SSCB ve Afganistan hükümetine karşı iç savaşın gittikçe alevlendiği bu dönemde Mart 1985 yılına kadar iktidarda kalan Çernenko'nun ölümüyle birlikte Mihail Gorbaçov, SSCB Komünist Partisi'nin Genel Sekreterliğine seçilmiştir (Orallı, 2021: 354). Böylece Mihail Gorbaçov'un göreve gelmesiyle SSCB'nin Afganistan politikasındaki dengeler değişme sürecine girmiştir. Daha önceden SSCB askerlerinin Afganistan'da bulunmasına karşı olan Gorbaçov ile daha sonra ülkenin başına gelecek olan Dr. Muhammed Necibullah ile benzer

görüşleri paylaşmaktadır. Ancak buna karşılık Babrak Karmal, SSCB askerlerinin ülkede kalmasından yana tavır koymuştur. Ancak Gorbaçov, Babrak Karmal'ın yerine başka birisini iktidarda görmek istemiştir. Böylece yaşanan görüş ayrılıkları neticesinde 1986 yılında Babrak Karmal'ın istifa etmesiyle yerine Dr. Muhammed Necibullah gelmiştir (Yegin, 2015: 25). Dr. Muhammed Necibullah, "Afganistan sorunu" olarak adlandırdığı istikrarsızlığı çözüme kavuşturmak için yeni bir barış planı açıklarak eski bürokratlara ve mücahit liderlerine çağrı yaparak, milli birlik koalisyonunun kurulması, yeni anayasa hazırlığı ve yeni kurulacak koalisyon hükümetine katılım için müzakere sürecine tarafları davet etmiş, ancak mücahit liderleri bunu reddetmişlerdir (Oğuz, 2001: 261). SSCB'de bu süreçte Afganistan ile alakalı farklı düşünceler gelişmiş, Gorbaçov'un bu dönemde ilan ettiği açıklık (glasnost) ve yeniden yapılanma (perestroyka) politikaları ile SSCB'de "dönüşüm ve değişim süreci" başlamıştır. Gorbaçov 1988 yılında yaptığı bir konuşmada SSCB güçlerini Afganistan'dan geri çekeceğini açıklamıştır (Alagöz ve Kandemir, 2015: 121).

Gorbaçov'un başlattığı değişim ve dönüşüm süreçleri sonrasında BM denetiminde 1988 yılında yapılan Cenevre Görüşmeleri'nde, taraflar arasında varılan anlaşmayla Afganistan, Pakistan, ABD ve SSCB arasında, Afganistan'daki işgali sona erdiren 14 Nisan 1988 tarihli Cenevre Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre; yabancı güçler Afganistan'dan çekilecekler, Afgan mültecilerin geri dönüşü sağlanacak ve Afganistan'ın iç işlerine karışmayacaklardır. Bununla birlikte SSCB, Afganistan'daki askeri birliklerini en geç 14 Şubat 1989'a kadar tamamen geri çekecek ve böylece işgal sona erecektir (Yegin, 2015: 26).

1.3.2. SSCB'nin Afganistan'dan Çekilmesi Sonrası Afganistan İç Savaşı (1992-1996)

SSCB'nin çekilmesiyle ülkede barış, istikrar ve huzur sağlanamamış, tam aksine bu sefer mücahitler ve diğer güçler arasında Afgan hükümetine karşı iç savaşın başlaması ile ülke yeniden bir felakete doğru sürüklenmiştir. Dr. Muhammed Necibullah iktidarının birkaç ay içinde düşeceği iddia edilmiş, ancak SSCB'nin yardımı ve önceden yerleşmiş güçlü sistemi ve mücahitler arasındaki hizipleşme sorunları, Dr. Muhammed Necibullah hükümetinin ömrünü uzatmıştır. Ancak SSCB'nin 1991 yılından itibaren dağılma sürecine girmesi ve Afganistan'a yapılan yardımların kesilmesi, Dr. Muhammed Necibullah iktidarının sonunu getirmiştir (Salihy, 2014: 529).

SSCB'deki iç karışıklıklar nedeniyle Kabil yönetimine yardımlarını keseceği konusunda söylentiler Kabil rejimini endişelendirmiştir. BM, 1991 yılında yeni bir barış planı teklifi hazırlayarak önce bir ateşkesin sağlanması ve ardından tüm tarafların iştirak edeceği geçici bir hükümetin kurulması, daha sonra sağlıklı bir ortamın oluşturulmasıyla, genel seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır. Bu yeni teklifi Sibgatullah Müceddedi liderliğindeki liberal mücahitler kabul ederken, köktenci mücahit lideri olan Burhaneddin Rabbani, Yunus Halis, Abdül Resul Sayyaf ve Gülbettin Hikmetyar'ın yardımcısı Kutbeddin Halil ortak bir açıklamayla "dışarıdan empoze edilen hiçbir siyasi çözümü kabul etmelerinin mümkün olmadığını" açıklamışlardır. Böylece köktenci mücahit liderlerin reddetmesiyle "BM Yeniden Barış Planı" başarıya ulaşamamıştır (Oğuz, 2001: 284). SSCB'nin dağılması sonrası ortaya

çıkan Rusya, 1992 yılı itibarıyla Afganistan'daki tüm danışman desteği de dahil silah yardımını kesmiştir. Böylece yalnızlaşan Dr. Muhammed Necibullah'ın yanında sadece ordu komutanları kalmıştır. Bu dönem Dr. Muhammed Necibullah'ın en güvendiği komutanlardan birisi Özbek asıllı General Abdürreşid Dostum olmuştur. General Abdürreşid Dostum'un geçmişte mücahitlere karşı büyük başarılar elde ederek, 35-40 bin kişilik bir milis kuvvetine komutanlık etmiştir. Dr. Muhammed Necibullah, General Abdürreşid Dostum'un böyle bir askeri gücü elde bulundurması ve askerlerin büyük çoğunluğunun Özbek asıllı olması nedeniyle ileride çıkacak herhangi karışıklıkta kendisine değil, kendi liderleri olan General Abdürreşid Dostum'a itaat edeceğinden endişelenerek, General Abdürreşid Dostum'u etkisiz hale getirmeye karar vermiştir (Oğuz, 2001: 286). Elinde muazzam bir askeri gücü bulduran General Abdürreşid Dostum'un, kuzeyde bağımsız bir devlet kurmaya niyetleneceği söylentilerinin yayılması, Dr. Muhammed Necibullah'ı iyice endişelendirmiştir. Böylece karşılıklı güvensizlik ve Dr. Muhammed Necibullah'ın kendisini tutuklatmaya yönelik girişimlerde bulunduğunu fark eden General Abdürreşid Dostum, Tacik mücahitlerle ortak hareket etmesi gerektiğine karar vermiştir. General Abdürreşid Dostum'un elinde bulunan askeri gücün Kabil'in ele geçirilmesinde önemli rol oynayacağını farkında olan Mücahitler, Dostum'un kurulacak olan Mücahit Şurası'nın Başkan Yardımcılığına getirilmesini gönülsüzce de olsa kabul etmiş ve böylece General Abdürreşid Dostum mücahitlerin safına geçmiştir (Azad, 2019: 53).

2. 1994 SONRASI TALİBAN'NİN KURULMASI VE AFGANİSTAN'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER

2.1. Taliban Örgütü'nün Orta Çıkış Süreci

Afganistan'da önemli liderlerden birisi olan Ahmet Şah Mesud'un, 1992 yılında Kabil'i ele geçirmesiyle yeni bir hükümet kurma çağrısı yapılarak mücahitler liderleri arasında yeni bir konsey oluşturulmuş ve konsey başkanlığına mücahit liderlerinden olan Sibgatullah Müceddedi seçilmiş ve iki ayda bir değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak, Sibgatullah Müceddedi iki ay yerine, iki yıl başkanlık edeceğini açıklamasıyla mücahitler arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Konseye yeni başkan olarak Burhaneddin Rabbani seçilmiş, ancak bu durumu da Gulbeddin Hikmetyar kabul etmemiş ve çatışmalar ortaya çıkmıştır. Böylelikle mücahitler arasındaki anlaşmazlığın giderek büyümesiyle var olan çatışma daha da şiddetlenerek büyümüştür (Şahin, 2016: 331). SSCB'nin ülkeden çekilmesiyle oluşan otorite boşluğu, Mücahitler arasındaki artan iktidar mücadelesi, iç savaşın devam etmesi ve mücahitler arasındaki etnik farklılığa dayalı anlaşmazlıkların da baş göstermesiyle Afganistan'daki istikrarsızlık büyümüştür. Mücahitler arasındaki çatışmalarda doğrudan herhangi bir dış yardım görülmemiş, ancak Pakistan açık bir şekilde iç savaşın devam etmesi için müdahalede bulunmuştur. İç savaşın devam etmesi, siyasi ve ekonomik çatışmalarla birlikte çok fazla etnik yapının bulunması ve buna bağlı olarak artan milliyetçilik duygusuyla birlikte merkezi otorite sağlanamamıştır (Sönmez, Bozbaş ve Konuşul, 2020: 63). Merkezi otoritenin sağlanamamasıyla savaş ağalarının her biri ülkenin farklı bölgesini kontrol et-

meye başlamıştır. Örneğin, General Abdürreşid Dostum ülkenin kuzeyindeki şehirlerin bir kısmını kontrol ederken, İsmail Han ülkenin batısında söz sahibi olmuş, Ahmet Şah Mesut, Kabil'in kuzeyi ve merkezini kontrol etmiş, Hazaralar ise Kabil'in batısında denetim sağlamıştır. İç savaşın süreklilik arz etmesi; ticaretin, ithalatın ve ihracatın olmaması, halkı açlık ve sefalete sürüklemiştir. Savaşın uzun süre devam etmesi, mücahitler arasında birliğin sağlanamaması Taliban'ın ortaya çıkmasında en önemli iç faktörler olarak öne çıkmıştır (Shakir, 2020: 73).

Taliban hareketinin Afganistan'da ortaya çıkma sürecine değinmeden önce "Taliban" kavramını açıklamak yerinde olacaktır. "Talib" kelimesi Arapça kökenli "Talebe" sözcüğünden gelmektedir. Ancak bu sözcüğün çoğulu Taliban'dır. Farsçada ise, Taliban "din öğrencileri" yani dini eğitim alan medrese öğrencilerine verilen isim olarak bilinmekte ve Taliban üyelerinin çoğunluğu ailesinden uzak ve kendini dine adanmış "Mücahit" yani cihat eden kimseler olarak görülmektedir (Aydın, 2010: 25).

Taliban'ın Afganistan'da ortaya çıkışı mücahitler arasındaki iktidar mücadelesinin devam ettiği ve merkezi otoritenin sağlanamadığı, ülkenin her bölgesinin farklı bir grup tarafından kontrol edildiği bölünmüş bir durumdayken gerçekleşmiştir. Taliban'ın ortaya çıkışı sıra dışı bir olayla gerçekleşmiştir. Pakistan ile Türkmenistan arasında yapılan bir anlaşma gereği, Pakistan'dan yola çıkan konvoyun Afganistan üzerinden geçerek Türkmenistan'a ulaşması şeklinde planlanmış, ancak konvoyun Kandahar'da durdurulup yağmalandığı haberinin Kandahar'a ulaşmasıyla daha önce Pakistan'da medreselerinde eğitim gören medrese öğrencilerinin küçük bir grupla konvoyu alıkoyan komutanların üzerine yürüyerek konvoyu kurtarmaları Taliban'ın doğuşuna neden olmuştur. Böylece ortaya çıkan Taliban, kısa bir sürede Kandahar'a yürüyerek Afganistan'ın ikinci büyük şehrini ele geçirmiştir. Kandahar'da birçok Mücahit grubunun da Taliban'a katılması ve mücahitlere ait silah ve mühimmatlarında ele geçirilmesiyle kısa sürede örgüt güçlenmiştir. Taliban'ın bu başarısı sonrası Cemiyet-i Ulema medresesinde öğrenim gören birçok Afgan ve Pakistanlı gençler de Taliban'a katılmış ve üye sayısı 12 bine ulaşmıştır (Aydın, 2010: 28). Başlangıçta sayıları birkaç kişiyle sınırlı olan medrese öğrencilerinden oluşan grup, yıllardır ülkede devam eden iktidar mücadelesi, siyasi ve ekonomik çatışmalar, artan yolsuzluk, hırsızlık ve yağmalamalar ile halkın can ve mal güvenliğinin olmaması hali, savaştan bıkmış halk için Taliban bir kurtarıcı olarak görülmüştür. Taliban, 1994 yılında ortaya çıkıp kısa sürede başta Kandahar olmak üzere ardından 1995'te Herat'ı, 1996 yılında Kabil'i ardından 1997 yılında Mezar Şerif-i ele geçirerek ülkenin büyük bir kısmında kontrolü sağlamıştır. Taliban'ın kısa sürede bu kadar başarılı olmasında şüphesiz başta mücahitler arasındaki iktidar mücadelesi ile Taliban'a yapılan dış yardımlar önemli rol oynamış ve Afganistan'da Taliban iktidarı dönemi başlamıştır (Şahin, 2016: 232).

Afganistan için, "dış faktörler" denildiğinde ilk akla gelen ülkeler ABD başta olmak üzere Pakistan ve Suudi Arabistan'dır. Bu ülkeler, Taliban'ın hem ortaya çıkışında hem de kısa sürede güçlenmesinde her türlü desteği sağlamışlardır. Bunun açık bir örneği olarak Benazir Butto'un İngiltere'de verdiği bir basın toplantısında Taliban'ı; "Taliban'ın ortaya çıkı-

şının İngiltere’nin fikri, Suudi Arabistan’ın maddi desteği, ABD’nin denetimi ve Pakistan’ın terbiyesiyle orta çıktı” şeklinde ifade etmiştir (Aydın, 2010: 32).

2.2. 1996-2001 Arası I. Taliban İktidar Dönemi ve Dış Politikası

Taliban’ın 1996 yılında Kabil’i ele geçirmesiyle yeni rejimi tanıyan ülkeler Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri olmuştur. Ancak ABD, Taliban’a destek vermesine rağmen resmen tanımamıştır. Bu üç ülke tarafından tanınması, Taliban için bir başarı olsa da dünyanın büyük çoğunluğu tarafından tanınması hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Taliban’ın üzerinde etkili olan ülkelerin başında Pakistan gelmektedir. Bu durumun birçok nedeni vardır. Bunlardan en önemlisi sınır anlaşmazlığıdır. 1893 yılında İngiltere ile Afganistan Emiri Abdurrahman Han arasında çizilen Durand Hattı sınır olarak kabul edilse de, Afganistan bu sınırı tanımamaktadır. Bu anlaşmazlık, iki ülke arasında 1947 yılında Pakistan’ın kuruluşundan günümüze kadar devam eden süreçte ciddi bir sorun olmuştur. Bu yüzden Pakistan, Afganistan’da hiçbir zaman istikrarın sağlanmasından yana olmamıştır. Afganistan’da istikrarın sağlanması ve istikrarlı hükümetlerin kurulması sonucunda konunun yeniden gündeme geleceğinden endişe duyan Pakistan, kendisinin kontrol altında tutabileceği bir yönetimin kurulması için Taliban’a yönelik her türlü yardımı sağlamıştır (Şahin, 2016: 237).

Afganistan dış politikasına baktığımız zaman ülkede yıllardır devam eden iktidar mücadelesi, darbeler ve dış müdahaleler nedeniyle tam olarak bağımsız bir iç ve dış politika izleyememiştir. Taliban dönemi Afganistan dış politikasına baktığımızda geleneksel eğitim almış kimselerin iş başına gelmesiyle en karanlık en başarısız dönemi olarak ifade etmek yanlış olmayacaktır. Çünkü bu dönem de ne iç ne de dış politikada herhangi bir başarı veya gelişme sağlanmamıştır. Başarılı bir politika bir yana, Taliban rejimi uluslararası toplum tarafından tanınmamıştır.

Taliban’ın esas amacı “İslami şeriat yönetimini” hedefleyen bir idare şeklidir. Taliban, uluslararası anlaşmaları veya uluslararası kuruluşları da bu çerçevede ele almaktadır. Taliban’ın dış politikanın uygulamasını belirleyen belli başlı ve en temel ilkeleri; başta Müslüman çoğunluğu olan ülkeler ve komşular olmak üzere karşılıklı saygı, milli menfaatler çerçevesinde karşılıklı yardımlaşmayla samimi ve dostane ilişkileri geliştirmektir. Bununla birlikte hiçbir devletin iç işlerine karışmayacak ve hiçbir devletin de Afganistan’ın iç işlerine müdahil olmasına izin verilmeyecektir. Bunun yanında Afganistan topraklarının başka bir devletin zararına yönelik kullanılmasına müsaade edilmeyecek, İslami ilkeler çerçevesinde diğer tüm uluslararası kurallara saygı gösterilecektir (Begzad, 2014: 82). Pakistan, Taliban rejimine her türlü askeri, lojistik ve mali yardımları sağlamıştır. Bu çerçevede Taliban iktidarı dönemi boyunca Örgütün kurucu lideri Molla Ömer, hiçbir zaman kamuoyu önüne çıkmamış sadece ruhani bir lider olarak ülkeyi yönetmiştir. Taliban rejiminin kurulması ile Taliban uluslararası alanda tanınma için birçok girişimde bulunmuştur. Bunlardan birincisi, dönemin Dışişleri Bakan Vekili olan Muhammed Abbas Stanakzai, 1996 yılında ABD’yi ziyaret ederek dönemin ABD’li yetkilileri ile tanınma konusunda görüşmeler gerçekleştirmiş-

tır. Bununla birlikte Molla Ömer; Suudi Arabistan, Pakistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin desteği ile İslam Konferansı Örgütü'nde temsil için bazı girişimlerde bulunmuşsa da başarılı olamamıştır. Bununla da sınırlı kalmayan Taliban temsilcileri, Uzak Doğu ülkeleri olan Çin, Malezya, Endonezya ve Japonya'ya ziyarette bulunarak diplomatik tanınma ve dış yardım konusunda çaba sarf etmişlerse de herhangi bir olumlu sonuç alamamışlardır. Ayrıca ABD ve BM yaptırımlarını kaldırmak için Taliban heyetleri, Almanya, İsviçre, Hollanda ve Belçika gibi birçok Avrupa ülkesine ziyaretler gerçekleştirerek çeşitli girişimlerde bulunmuş ancak hiçbir girişimleri etkili olmamıştır (Gök, 2021: 90). Bu dönemde Taliban'a karşı daha esnek ve ılımlı yaklaşan bir diğer ülke ise komşusu Türkmenistan olmuştur. Türkmenistan, Taliban yönetimine karşı tarafsızlık ilan ederek ekonomik anlamda daha yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Türkmen doğalgazının Afganistan üzerinden Pakistan'a ihracı ve Türkmen hava sahasının Afganistan uçaklarına açılmasıyla ilgili ekonomik anlaşma imzalanmıştır (Begzad, 2014: 84). Türkmenistan'ın Taliban yönetimine bu yaklaşımı tamamen Taliban'ın belirlediği dış politika ilkelerine dayalı karşılıklı saygı ve ulusal çıkarlar ilkesine dayanmıştır.

Bütün bu çabaların yanında Taliban rejimi bazı yeni kararlar alarak yıllarca ülkede bulunan mayınların temizlenmesi için 1998 yılında "BM Kara Mayınlarının Yasaklanması Sözleşmesini" onaylayarak söz konusu tanınmaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bununla birlikte Taliban'ın gelir kaynaklarından olan afyon üretimi ve satışına yönelik yasaklamalar getirilmişse de hiçbir zaman uygulamada gerçekleşmemiştir. Böylece Taliban'ın gerek diplomatik gerekse de karşılıklı çıkar bazlı girişimlerde bulunmasına rağmen tanınması mümkün olmamıştır (Gök, 2021: 90). Taliban'ın tanınmasını engelleyen diğer sebepler ise; halka yönelik uyguladıkları baskıcı rejim ile özellikle kadınlar ve çocuklara yönelik insan hakları ihlallerinin gerçekleşmesi olarak ön plana çıkmıştır. İlaveten, Taliban komşu ülkelere yönelik herhangi bir diplomatik ziyarette bulunmamış, sadece Uzak Doğu, ABD ve Avrupa'ya yönelik ziyaretlerde bulunmuştur. Bunun nedeni Çin, Fransa ve ABD'nin BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri olması ve BM'nin Taliban rejimine karşı yaptırımlarını etkilemektir.

2.3. Afganistan İç Siyasetindeki Gelişmeler

Taliban 1994 yılında ortaya çıkmasıyla kısa sürede ülkenin büyük kısmına hâkim olmuştur. Taliban'ın bu gelişiminde Pakistan'ın açık bir şekilde, ABD'nin ise dolaylı olarak desteği gerçekleşmiştir. Ülkede uzun süre devam eden kargaşa ve iç savaş halkı oldukça olumsuz etkilemiş, halkın can ve mal güvenliğinin tehdit altında olması, artan yolsuzluklar, yağmalamaların en üst seviyeye çıkması, Taliban'ın ortaya çıkarak tüm bu yolsuzluklara ve kargaşaya son vermesi halkta memnuniyetle karşılanmıştır (Demir, 2021: 118). Taliban'ın kısa sürede ülkenin büyük bir kısmını ele geçirmesiyle ülkede sükûnet sağlanmış ve örgüt halkın yeni umudu haline gelmiştir. Ancak daha sonra devam eden şiddet ve terör olaylarının artması ise bu olumlu havayı dağıtıp hayal kırıklığı meydana getirmiştir. Kabil'in ele geçirilmesiyle altı kişilik bir Şura oluşturulmuş ve Afganistan'ın ismi de Afganistan İslam

Emirliği olarak değiştirilmiştir. Bu altı kişiden meydana gelen Şuranın tamamı Peştunlardan oluşmakla birlikte, medrese eğitimi görmüş veya daha önce imamlık yapan “mevlevi ve mollalardan” meydana gelmektedir. Bununla birlikte Taliban kendisine ait beyaz renkli üzerinde “Kelime-i Şehadet” yazılı bayrağı kullanmıştır. Kabil Radyosu’nun ismini Radyo Şeriat olarak değiştirmiş ve uyulması gerekli olduğunu düşündüğü kurallar ve yasakları Radyo Şeriat aracılığıyla yayınlanmıştır (Aydın, 2010: 49).

Taliban’ın kontrol sağladığı bölgelerde önceden oluşturulan kontrol noktalarını kaldırarak kendi kontrol bölgelerin oluşturmuş ve yol güvenliğini de sağlamıştır. Taliban döneminde devletin önemli herhangi gelir kaynağı bulunmamaktaydı. Bu dönemde Afganistan’ın gelirleri “Suudi Arabistan’ın yardımı, gümrük geliri, uyuşturucu, silah kaçakçılığından alınan paralar, Usame Bin Ladin’in sağladığı yardımlar ile Pakistan tarafından sağlanan desteklerle faaliyetlerini” içermektedir (Gök, 2021: 88). Bununla birlikte 1996 yılında yayımlanan bir kararnameye göre; kadınların açık ve yanında erkek olmadan dışarı çıkması yasaklanmış; müzik, video, filmlerin izlenmesi ve arabada, otelde veya mekanlarda bulunması durumunda bir günden on güne kadar hapis cezası getirilmiştir. Sakal kesme veya kısaltma yasağı, içki içmek, satmak veya herhangi bir sarhoş edici maddenin kullanılması ve satılması yasağı, uçurtma uçurtmak veya satmak yasağı, yollara, arabalara veya iş yerlerine resim asmak yasağı, zaruri durumlar dışında fotoğraf çekmek yasağı, heykel taşlarının her türlüünün yapılması yasağı, Batı tarzı uzun saç bırakılması yasağı, kadınların düğünlerde dans etmesi veya yüksek sesle şarkı söylemesi yasağı, kumar yasağı, kadınların hamama gitmeleri yasağı, erkek terziye elbise diktirmek yasağı, hayvanların dövüştürülmesi yasağı ve sihirbazlıkla ilgili her türlü kitap okuma yasağı ilan edilmiştir (Şahin, 2016: 236). Taliban bununla da kalmamış “televizyon izlemek, sinemaya gitmek, 10 yaş üzerindeki kız çocukların okula gitmesi ve kadınların çalışmalarının yasaklanması” gibi birçok yasağı da hayata geçirip uygulamıştır (Bozatay ve Meriç, 2013: 161). Taliban’ın bu katı şeriat kurallarını uygulaması halkın gözünde nefret kazanmasına neden olmuştur. Özellikle kadınlara ve çocuklara yönelik insan hakları ihlalleri içeren politikalarını uygulamaya koyması hem ülkede hem de uluslararası toplumda büyük tepkilere neden olmuştur. Ayrıca, 1. Taliban dönemi Afganistan’da gerek siyasi gerekse ekonomik ve kalkınma alanında alanda hiçbir gelişme kaydedilmeyen bir dönem olarak görülmüştür.

3. 2001 ABD VE ULUSLARARASI KOALİSYON’UN AFGANİSTAN’I İŞGALİ DÖNEMİ (2001-2021) VE SİYASİ GELİŞMELER

3.1. ABD’nin Afganistan’ı İşgali ve Taliban’ın İktidardan Düşüşü

Taliban’ın 1994 yılında ortaya çıkarak kısa sürede ülkenin büyük bir kısmına hakim olmasında şüphesiz Pakistan’ın açık desteği ve ABD’nin dolaylı desteği önemlidir. SSCB’nin dağılmasıyla Orta Asya üzerinde etkinlik kazanmak için Taliban’la ilk başta iyi ilişkiler kurmaya çalışan ABD, daha sonra Taliban’ın El-Kaide’ye yakınlığından dolayı kendine bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır (Shakir, 2020: 78). Bunun temel nedeni Usame bin

Ladin'in 1993 sonrasında ve ABD'nin, Afrika'daki Kenya ve Tanzanya Büyükelçiliklerine eş zamanlı olarak saldırıları ile 224 kişinin hayatını kaybetmesi ve 500 kişinin yaralandığı saldırılardan dolayıdır (Oğuz, 2021: 235). Bu saldırıların faili olan Usame bin Ladin, 1. Taliban Dönemi'nde (1996-2001) Afganistan'da saklanması ve Taliban rejimi iktidara geldikten sonra baskıcı, aşırı ve ağır insan hakları ihlal eden bir yönetim biçimi benimsemesiyle kendisini hedef tahtasına koymuştur. Pakistan aracılığıyla Taliban ve ABD arasında gerçekleşen görüşmelerde Afganistan'da saklanan Usame Bin Ladin'in yargılanması ve diğer konudaki isteklerini reddetmesiyle Taliban'ın düşüşü başlamıştır (Demir, 2021: 119). 11 Eylül saldırıları sadece ABD'yi değil aynı zamanda bütün dünyayı etkileyen sonuçlar doğurmuş ve en büyük terör saldırılarından birisi olarak kabul edilmiştir. Ancak bu olaydan en çok zarar gören ve etkilenen ülke şüphesiz bir kez daha işgale maruz kalan Afganistan olmuştur. Olayın hemen ardından 15 Eylül 2001'de dönemin ABD devlet başkanının ulusa sesleniş konuşmasında, "savaştayız, Amerika'ya karşı teröristler tarafından açılmış bir savaş var ve buna cevap vereceğiz, bunları kimlerin gerçekleştirdiğini bulacağız ve onları saklandıkları yerden çıkartarak adalete teslim edeceğiz" diyerek "terörizme karşı küresel savaş çağrısı" yapmıştır. Ardından 20 Eylül 2001'de yapılan incelemeler sonucu saldırının failinin, El-Kaide Terör Örgütü'nün lideri Usame Bin Ladin olduğu açıklanarak, El-Kaide'nin, Taliban rejimi tarafından desteklendiğine de vurgu yapılmıştır (Acet ve Doğan, 2017: 61).

BMGK 12 Eylül 2001'de 1368 sayılı kararı alarak 11 Eylül saldırılarını kınamış ve saldırıların "uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini" ifade etmiştir. Ancak, BM Güvenlik Konseyi'nin gerek, 12 Eylül'deki 1368 sayılı kararı gerekse de, 29 Eylül'deki 1373 sayılı kararında 11 Eylül saldırılarına karşı askeri güç kullanılabileceğine yönelik hiçbir ifadeye yer verilmemesine rağmen ABD ve İngiltere, bu durumu BM Antlaşması'nın 51. maddesi çerçevesinde bireysel ya da ortak meşru müdafaa hakkı kapsamında değerlendirmiş ve saldırıya karşı gereken askeri karşılığı verebileceklerini ifade etmişlerdir (Ünal, 2010: 45). Bu aşamada tüm hazırlıkların tamamlanmasıyla ABD Başkanı George W. Bush'un 7 Ekim 2001'de yaptığı konuşmada saldırının sorumlusu olarak El-Kaide'nin görüldüğünü belirterek, Afganistan'daki Taliban rejiminden "ülkedeki bütün teröristler dahil El-Kaide mensuplarının teslimi ve tüm terör örgütlerine ait kampların kapatılmasını" istemiştir. Ancak hem ABD'nin hem de uluslararası toplumun tüm çabalarına rağmen Taliban yönetimi bu teklifi reddetmiştir (Acet ve Doğan, 2017: 62). Taliban'ın Usame Bin Ladin'i teslim etmemesinin temel nedeni iki örgüt arasındaki karşılık ekonomik çıkarla ideolojik görüşe dayanmaktadır. Usame bin Ladin 300 milyon dolar civarında kendi şahsi servetini Taliban yönetiminin emrine verdiği iddia edilirken ve aynı zamanda binlerce Arap gönüllü savaşçıyı Afganistan'da Taliban'ın komutasına verdiği öne sürülmektedir. Bununla birlikte Molla Ömer, büyük kızını Usame Bin Ladin ile evlendirerek aralarındaki ilişkiyi kan bağı yoluyla da pekiştirmiştir (Oğuz, 2021: 233).

Taliban'ın ABD isteklerini reddetmesiyle ABD ve İngiltere, BM Antlaşmasının 51. maddesine uygun olarak bireysel ve müşterek meşru müdafaa hakkını kullandıklarını BM Güvenlik Konseyi'ne bildirerek, İngiltere'nin de yardımıyla Usame Ladin'in Afganistan'da

saklandığını öne sürerek “Sonsuz Özgürlük Operasyonu” isimli harekâtı başlatmıştır (Acet ve Doğan, 2017: 62). ABD’nin 7 Ekim 2001’de Afganistan’a yönelik başlatmış olduğu harekât ile Taliban ve El-Kaide’ye yönelik saldırılar İngiltere’nin hava bombardımanları ile başlamış ve ABD Özel Kuvvetleri ile Kuzey İttifakı’ndan oluşan kara operasyonu ile desteklenmiştir. Kuzey İttifakı’nın 13 Kasım 2001’de Kabil’e girmesi ve Taliban’ın merkez karargâhı olan Kandahar’a geri çekilmesiyle beş yıllık 1. Taliban İktidarı son bulmuştur (Ünal, 2010: 46).

3.2. Afganistan İslam Cumhuriyeti Kuruluşu (2001-2021) ve Siyasi Gelişmeler

Taliban iktidarının devrilmesiyle Afganistan’da yeni bir süreç başlamıştır. BM öncülüğünde Almanya’nın Bonn şehrinde yeni kurulacak hükümetin yol haritasını belirlemeye yönelik 14 günlük bir konferans düzenlenmiştir. Konferans neticesinde geçici bir hükümetin kurulması kararlaştırılarak, Hamid Karzai başkanlığında geçici bir koalisyon hükümeti kurulmuştur (Yegin, 2015: 31). Bununla birlikte, 22 Aralık 2001’de Hamid Karzai’nin göreve başlamasıyla Kabil’in emniyetini sağlamak üzere Kuzey İttifakı’nın, Kabil’den geri çekilmesi ve uluslararası barış gücünün görevlendirilmesi karara bağlanmıştır (Ünal, 2016: 47). Bonn Konferansı, Taliban sonrası Afganistan’da oluşturulacak olan yeni kurulacak hükümete dair her şeyin ele alındığı ve bir anlamda ülkenin bundan sonraki geleceğinin kaderini tayin eden konferans olmuştur. Ancak bu konferansa Taliban dönemi ve öncesinde mücadele eden mücahitlerin katılması kendilerine yeni siyasi rotalar çizmesi daha önce görülen anlaşmazlıkların bir kez daha gündeme geleceğinin göstergesi olmuştur.

Bonn Konferansı’nda alınan önemli kararlar, “geçici hükümetin kurulması ve Büyük Milli Meclisin toplanmasıyla yeni bir anayasa hazırlığına başlanması ve cumhurbaşkanlığı ile parlamento seçimlerinin yapılması ile ulusal ordu ve polis teşkilatının kurulması” konuları olmuştur (Yegin, 2015: 32). Bununla birlikte 21-22 Ocak 2002 yılında yapılan Tokyo Konferansı’nda ise, Afganistan’ın yeniden inşası ve imarını, bu inşa sürecinin ekonomik boyutu ele alınmıştır. Bu çerçevede öncelikli konular olarak “memur maaşların ödenmesi, eğitim, sağlık ve ulaşım ile birlikte ülkenin altı yapısı ve ekonomik sistemi yapılandırılması” olarak belirlenmiştir (Acet ve Doğan, 2017: 64). 2002 yılında Hamid Karzai’nin göreve başlamasıyla BM’nin de katıldığı Kabil Antlaşması (Kabil Deklarasyonu) imzalanmıştır. Antlaşma’nın temel amacı, Afganistan’ın altı komşusu ile daha iyi komşuluk ve ilişkilerinin geliştirilmesi olarak belirtilmiştir (Öztürk, 2015: 71). Bu çerçevede 2001 yılında Bonn Konferansında öngörülen yeni bir anayasa hazırlanmasının Aralık 2003’te tamamlanması ile Afgan Ulusal Meclisi’ne (Loya Cirga) sunulmuş ve 8 Ocak 2004 tarihinde Loya Cirga tarafından kabul edilmesiyle 16 Ocak 2004’te yürürlüğe girmiştir. Afganistan yeni anayasası “oldukça merkezi bir devlet yapısının oluşturulmasını öngören başkanlık sistemi, iki meclisli ve bağımsız yargı ergine sahip ve cumhurbaşkanına oldukça geniş yetkiler tanıyan bir sistemi” öne çıkarmaktadır. Bu çerçevede yeni anayasaya uygun olarak, 2004 yılında cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmış ve geçici hükümete başkanlık eden Hamid Karzai, ilk cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. 2005 yılında parlamento seçimleri yapılarak 249 san-

dalyeden oluşan Halk Meclisi (Volesi Jirga) ile 102 üyeden oluşan Senato (Mişrano Jirga) ile iki meclisli bir parlamento oluşturulmuştur (Acet ve Doğan, 2017: 65). Bu çerçevede Afganistan'ın yeni anayasasının birinci maddesine göre, "Afganistan İslam Cumhuriyeti, bağımsız, bölünmez bir bütündür." ifadesine yer verilmiştir.

Afganistan yeni anayasasının onaylanması ve genel seçimlerin yapılması ile cumhurbaşkanı seçilen Hamid Karzai'nin göreve başlamasıyla Afganistan'da yeni bir dönem başlamıştır. Bu çerçevede Kabil'in güvenliğinin sağlanmasından sorumlu İngiltere liderliğindeki ISAF'ın komutası 2003 yılı itibarıyla NATO'ya devredilmiştir (Ünal, 2017: 47). Koalisyon güçlerinin Afganistan müdahalesi ile bölgeden uzaklaştırılan Taliban örgütü kısa bir süre sessizliğini korumuş ve daha sonra NATO'nun tüm ülke geneline yayılmaya başlamasıyla gerek uluslararası koalisyon güçlerine gerekse Afgan hükümeti karşı saldırılar düzenlemeye başlamıştır (Demir, 2021: 120). Taliban sonrası kurulan hükümet döneminde de Afganistan kalıcı bir barış ve istikrarın gelmediği apaçık ortaya çıkmıştır. Bunun temel nedeni tıpkı iç savaş ve önceki dönemler de olduğu gibi etnik yapıdan kaynaklanmaktadır. Bir diğer nedeni ise Taliban sonrası hükümet döneminde her ne kadar seçim yoluyla başa gelmiş başkan veya milletvekili olursa olsun yetenekten, liyakatten ve eğitimden tamamen yoksun olması durumudur. Bu çerçevede milletvekilleri, merkezi yönetimde veya yerel yönetimler ile birçok devlet kurumunda eski mücahit liderlerinin, savaş ağalarının veya onların güdümünde olan kişilerin devlet kadrolarına yerleştirilmiş olmasından kaynaklıdır. Bu kişilerin devlet gücünü de arkasına almasıyla daha çok yolsuzluk yapmalarının önü açılmıştır. Bununla birlikte bu yolsuzluklar, 2001 sonrası oluşturulan yeni hükümet döneminde ve sonrasında yapılan gerek bölgesel gerekse uluslararası konferanslar ile elde edilen Afganistan'ın yeniden inşası ve kalkınması için yapılan yardımların büyük bir kısmının halka ulaştırılmaması ve ülkenin altına yapısına ve kalkınmasına harcanmaması konularında da görülmüştür. Bu çerçevede Afganistan geçmişten günümüze kadar fakirlikte, yoksullukta ve yolsuzlukta dünya sıralamasında birinci sıralarda yer almaktadır. Son yirmi yıllık dönem içerisinde ülkenin bu kadar hızlı çabuk gerilemesi, hükümetin içindeki yolsuzluk, rüşvet ve kapsayıcı yönetim anlayışı ve adil gelir dağılımının olmaması ve halkın yönetimden tamamen umudunu kesmesi Taliban öncesi hükümetin çöküşünü getirmiştir.

Afganistan'ın en önemli sorunlarından bir diğeri ise ülkede ulus bilincinin zayıf olmasıdır. Tek bir ulusa mensup olma, "Afgan ulusu" bilincinin gelişmemiş olması sıkıntılar yaratmaktadır. Bu yüzden Afganistan'da herhangi birisine "kimsin" diye bir soru yöneltildiğinde "Afgan'im" yanıtını almak oldukça güçtür. Yazar Esedullah Oğuz, Afganlara yöneltilen böyle soruya hangi etnik gruba mensupsa ona göre "Tacik'im", "Türkmen'im" veya "Özbek'im" şeklinde cevap vereceklerine işaret ederek merkezi otoriteye bağlılığın ve sadakatın olmadığını veya yok denecek kadar az olduğunu belirtmektedir (Oğuz, 2001: 39). Özgür Çınarlı ise ülke genelinde siyasi güç oluşturabilecek nüfusa sahip grupların Peştunlar, Türkler, Tacikler ve Hazaralar olduğunu ifade etmekle beraber, ülkenin kendine özgü kabilesel ve kültürel yapısı dolayısıyla bunların da her birinin kendi içlerinde farklı alt kimlikleri barındırdığını belirtmektedir. Dahası, farklı gruplar arasındaki coğrafi yakınlık, zaman

zaman mal paylaşımı, su, toprak, para, iş ve hükümet fırsatları gibi kaynaklara erişim veya yalnızca prestij meseleleri nedeniyle çatışmalar çıkmasına, karmaşık ve düşmanca ilişkilere yol açmaktadır. Etnik grupların Afganistan sınırlarına komşu ülkelerdeki etnik kuzenlerinin varlığı da, bu gruplar üzerinde kışkırtıcı etki yapabileceği gibi bu ülkeler için hem Afganistan'a müdahale etme nedenleri oluşturma, hem de olası müdahaleleri kolaylaşma gibi etkilere sahiptir (Çınarlı, 2012: 73-84).

Bu çerçevede 2001 yılı sonrası koalisyonu güçlerinin yardımı ve 2004 Anayasası ile öngörülen güçlü merkezi otoritenin oluşturulmasına rağmen, yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı merkezi otorite tam anlamıyla sağlanamamıştır. Bu süreçte merkezi otorite boşluğunu fırsat bilen Taliban, 2006 yılı boyunca yabancı güçlere ve hükümete karşı saldırılar düzenlemiştir. 2006 yılında başlayan Taliban saldırılarının devam etmesi ile 2011 yılına kadar ülkede binlerce sivil hayatını kaybetmiş ve onlarca okul tahrip edilmiş ve kapatılmak zorunda kalmıştır (Bozatatay ve Meriç, 2013: 164). Artan Taliban saldırılarına paralel olarak gerek Bush dönemi gerekse de Obama dönemlerinde Afganistan'daki ISAF ve ABD askerlerinin sayısı da artmış ve 2011 yılına kadar ülkedeki asker sayısı 134 bine çıkartılmıştır (Ünal, 2017: 47). 2001 yılında ABD'nin, Afganistan'a müdahalesi sonucunda Taliban'ın merkezi olarak görülen Kandahar'a çekilmesiyle birlikte dönemin geçici devlet başkanı Hamid Karzai, Kandahar'ın çatışmadan teslim etmesi durumunda Taliban lideri Molla Ömer'in, affedilmesini teklif etmiş ancak ABD bunu reddetmiştir. Taliban'la barış ve müzakere yapılmasından yana olan Peştun asıllı devlet başkanı Hamid Karzai iktidarı yıllarında Taliban mensuplarına "Af Yasası" çıkartarak teslim alınan Taliban üyelerine devletin üst kademelerinde bakanlık ve valilik gibi görevler vermiştir. Yıllarca Taliban'a karşı yapılan mücadeleler ve verilen kayıplara rağmen Hamid Karzai'nin Taliban'a karşı bu yaklaşımı, halkın hükümete karşı güvenini kaybetmesine neden olmuştur. Hamid Karzai, 2007 yılında Taliban ile barış görüşmelerinin başlatılması için ikna edilmiş, ancak Taliban'ın şeriat yönetimi ve yabancı güçlerin ülkeden çekilmesini şart koşmasıyla olumsuz sonuçlanmıştır. Hamid Karzai'nin iktidar dönemi, merkezi yönetimdeki yolsuzluklar ve yönetim zayıflığı ile Taliban'a olumlu yaklaşımlarının da etkisi ile Taliban'ın güçlenmesine neden olmuştur (Demir, 2021: 132).

Taliban'ın giderek güçlenmesi ve koalisyon güçlerine ciddi oranda kayıplar verdimeye başlamasıyla, 2009 ila 2010 yılları arasında 47 askerini kaybeden Almanya, Afganistan'a daha fazla asker gönderilmesine karşı çıkmıştır (Ünal, 2017: 50). Bu çerçevede 2010 yılında Almanya'nın Afganistan ve Pakistan özel temsilcisi olarak atanan Michael Steiner'in göreve gelmesiyle Taliban ile doğrudan barış ve müzakere sürecinin başlamasına yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Taliban yetkilileri Afgan hükümetiyle görüşmelere hazır olmadıklarını önce Amerikalılarla görüşüp ardından Afgan hükümeti ile görüşeceklerini belirtmişlerdir. Bu görüşmedeki bir diğer husus, Taliban'ın barış müzakerelerini yürütebilmesi için ofis açılması konusu olmuştur. Bu görüşme sonrasında Kabil'e dönen Michael Steiner, Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai ile yaptığı görüşmede bu iki mesele üzerinde durmuştur. Birincisi, barış görüşmeleri Afganlar tarafından yönetilmeli ve sadece Afganlardan

oluşmalıdır. İkincisi, Taliban'ın barış görüşmelerini yürütebilmesi için açılacak olan Ofis, sadece barış görüşmeleri için bir yer özelliğinde olmalı, Taliban'ın elçiliği veya temsilciliği niteliğini taşımamalıdır. Almanya'nın ve ABD'nin asıl amacı 2011 yılında gerçekleştirilmesi planlanan Bonn Konferansı'na Taliban'ın katılımını sağlamak olmuştur (Spanta, 2017: 828-829). Ancak Taliban'ın, Katar'da, Afganistan İslam Emirliği adıyla Taliban bayrağını asarak temsilcilik, elçilik niteliğinde bir ofis açması ve Taliban lideri Molla Ömer'in, Afgan hükümeti ile değil doğrudan ABD ile müzakereye oturacağını bildirmesiyle bütün bu çabalar olumsuz sonuçlanmıştır (Spanta, 2017: 837-842).

Taliban meselesinin Pakistan olmadan çözüme kavuşturmanın mümkün olmadığı bu güne kadar birçok kişi tarafından ileri sürülmüştür. Bu çerçevede 2014 yılında Selahaddin Rabbani liderliğinde yürütülen Yüksek Barış Konseyi'nin yeni bir planlama ile Pakistan'ı da dahil ederek Taliban ile yeni bir barış anlaşması imzalanması öngörülmüş ve Taliban'ın siyasi bir parti olarak hükümette temsil edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak hükümetin ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan'ın da desteğini alarak hazırladığı bu barış anlaşmasını gerek eski Kuzey İttifakı gerekse de Taliban kabul etmemiştir. Taliban'ın kesin şart koştuğu konular; yabancı güçlerin çekilmesi, seçimin olmaması, köklü değişikle şeriat rejiminin uygulanması olmuştur. Hamid Karzai iktidar dönemi boyunca Taliban'la müzakereye oturulması ve barışın sağlanması konusunda çaba göstermesine rağmen kayda değer bir başarı elde edilememiştir (Dashti, 2015: 88). Bu bağlamda 2001'den itibaren Afganistan'ın yeniden inşası, barış ve istikrarın sağlanmasında kayda değer bir yol kat edemeyen ABD ve NATO üyesi ülkelerin artan Taliban saldırıları nedeniyle 2011 sonrası askeri varlıklarını azaltmaya yönelik girişimlerde bulunarak Afganistan'dan çekilmeye başlamışlardır (Shakir, 2020: 85). 2010 yılında Lizbon'da yapılan NATO üyesi ülkelerin bir araya geldiği toplantının en önemli gündem maddelerinden birisi de Afganistan konusu olmuştur. Afganistan'ın kendi güvenliğini kendisinin sağlamasına yönelik geçiş sürecinin başlayacağını ve 2014 yılı itibarıyla Afganistan güvenliğinin Afgan güçlerine devredilmesi kabul edilmiştir (BBC, 2010). Bunun yanı sıra 2014 senesi Afganistan için bir dönüm noktasının yaşandığı bir yıl olmuştur. 2014 yılında NATO'nun Afganistan'dan çekileceği ve Afganistan'ın kendi güvenliğini kendisinin sağlamasının ve Taliban ile müzakere sürecinin başlatılmasının gündeme gelmesiyle cumhurbaşkanlığı seçimlerinin gerçekleştirilip iktidarın el değiştirmesi gibi birçok gelişme yaşanmıştır (Yegin, 2015:35). Lizbon toplantısında NATO'nun Afganistan'dan çekilmesi ve güvenliğin Afgan güçlerine devredilmesi kararı, 2015 yılında gündeme gelen barış süreci, Pakistan'ın girişimi, ABD ve Çin'in gözlemci olarak katılmasıyla, 2015 yılında ilk defa Afgan hükümeti ve Taliban arasında resmi bir toplantı düzenlenmiştir. Ancak Taliban lideri Molla Ömer'in yıllar önce öldüğünün duyurulmasıyla barış görüşmeleri durdurulmuştur. Molla Ömer'in yerine geçen Molla Mansur da 2016 yılında ABD tarafından öldürülmüştür. Böylece barış süreci sekteye uğramış, 2018 yılında tekrar gündeme gelen barış görüşmeleri sürecinde, Afgan hükümeti Taliban ile müzakerenin devam etmesi yönünde girişimlerde bulunmuşsa da Taliban, Afgan hükümetini "ABD'nin kuklası" olarak görüp doğrudan ABD'yle masaya oturmak istemiştir. Bu çerçevede Çin ve İran'la ikili görüşme-

ler gerçekleştiren Taliban, Pakistan'ın önerisiyle Çin'in arabuluculuk etmesini istemiştir. ABD'nin barış sürecine son vermesiyle devreye giren Rusya, Taliban ve Afgan hükümeti arasında arabuluculuk yaparak Moskova'da görüşmeler gerçekleştirilmişse de bu girişimler sonuçsuz kalmıştır (Demir, 2021: 134-135).

Taliban ve Afgan hükümeti arasında barış görüşmelerinin başlatılmasından yana olan Hamid Karzai, iktidar dönemi boyunca barış sağlamaya yönelik birçok adım atmış ancak bütün bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. Nihayet 2020 yılında ABD ve Taliban arasında yapılan görüşmeler sonucunda 29 Şubat 2020 yılında Katar'ın başkenti Doha'da bir araya gelen Taliban ve ABD yönetimi arasında 19 yıldır devam eden savaşı sona erdirmek için "Afganistan'a Barış Getirme Anlaşması" adıyla kapsamlı bir anlaşma imzalanmıştır (BBC, 2020). Bu anlaşmaya göre Taliban, ABD ve NATO birliklerinin Afganistan'dan çekilmesi sonrası Afgan topraklarının ABD veya müttefiklerine karşı kullanılmasına izin vermeyeceğini taahhüt etmiştir. Bununla birlikte kalıcı bir ateşkes ve Afgan hükümeti ile Taliban arasındaki diyalog sürecine de müzakerelerde yer verilmiştir. Bu çerçevede ABD 14 ay içinde diplomatik olmayan tüm personeli ile koalisyon ortakları dahil tüm askeri birliklerini Afganistan'dan çekeceğini kabul etmiş ve ilk 135 günde ABD ve müttefikleri beş askeri üsteki birlikleri geri çekecek ve asker sayısını 8600'a indirecektir. Bunun yanı sıra 5000 Taliban mensubunun serbest bırakılması ve buna karşılık Taliban'ın elinde olan 1000 Afgan güvenlik personelinin bırakılacağı kabul edilmiştir. Serbest bırakılan militanların anlaşma yükümlülüklerine bağlı kalarak ABD ve müttefiklerine karşı herhangi bir tehdit oluşturmayacağı taahhüt edilmiştir. Buna karşılık ABD ise 27 Ağustos 2020'ye kadar Taliban'a uygulanan bütün yaptırımları kaldıracaktır. Bununla birlikte ABD ve müttefikleri Afganistan'ın içişlerine, ülkesel bütünlüğüne ve bağımsızlığına yönelik güç kullanmaktan veya güç kullanma tehdidinden kaçınacaktır. Buna karşılık Taliban, El-Kaide dahil hiçbir terör örgütüne Afgan topraklarını kullanarak, ABD veya müttefiklerinin güvenliğine yönelik tehdit oluşturmasına izin vermemekle birlikte ABD ve müttefiklerine karşı tehdit oluşturacak kişi ve gruplarla iş birliği yapmamaları ve Afganistan'da sığınma talebinde bulunan kişilere uluslararası göç hukuku ve bu anlaşma hükümlerine göre hareket edeceğini garanti etmektedir. Ayrıca, ABD ve müttefiklerine tehdit oluşturacak kişilere Afganistan'a girmesi için vize, pasaport veya diğer belgeleri vermeyecektir (Independent, 2020).

Afganistan, ABD ve Taliban arasında yapılan "Afganistan'a Barış Getirme Anlaşması" anlaşmasının kalıcı bir ateşkesi sağlayacağını düşünerek memnuniyetle karşılamıştır (BBC, 2020). ABD'nin Taliban ile yaptığı anlaşmanın uygulanması için yasal bağlayıcılık kazandırmak amacıyla aynı gün ABD ve Afgan Hükümeti arasında "Afganistan'a Barış Getirmek için Ortak Bildiri" başlıklı anlaşma imzalanmıştır. Böylece Afgan hükümeti, ABD ve Taliban arasında yapılan anlaşmayı kabul ettiğini beyan eden yazılı bir onayı da vermiştir (Demir, 2021: 136). Taliban ve ABD arasında imzalanan anlaşma hukuki açıdan tartışmalı bir konudur. Çünkü Taliban, ABD tarafından bir devlet olarak tanınmayan sadece Taliban olarak bilinen ve Afganistan İslam Emirliği olarak anılan bir yapıdır. Bu açıdan anlaşmayı devletlerarası bir anlaşma olarak kabul etmek zordur. Diğer yandan Afgan hükümeti-

nin böyle bir anlaşmaya onay vermiş olması ayrı bir meseledir. Taliban'ın yapmış olduğu anlaşma maddelerine bakılırsa bağımsız bir devlet niteliği taşıyan devletlerarası anlaşma gibi görülerek bağımsız ve meşru Afganistan İslam Cumhuriyeti yok sayılmaktadır. Ayrıca Taliban'ın Afganistan'a barış getireceği konusu da tamamen belirsizdir. 2020 yılında yapılan anlaşmaya rağmen Taliban yabancı misyonlar hariç Afgan güvenlik görevlilerine ve sivillere yönelik saldırıları devam etmiş ve giderek hakimiyet alanını genişletmiştir.

3.3. Yeni Taliban İktidarı (2021-...) Dönemi

29 Şubat 2020 yılında imzalanan anlaşmayla Taliban'ın 19 yıldır devam eden savaşın ardından amacına ulaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü bu anlaşma ile Taliban istediğini elde etmiş ve yavaş yavaş hakimiyet alanını genişleterek, yabancı güçlerin tamamen çekilme tarihine kadar ülkenin büyük bir kısmını kontrol altına almış ve yabancı güçler tamamen çekilirse kısa bir sürede askeri güç kullanarak ülkenin tamamını kontrol edebilir hale gelmiştir (Demir, 2021: 137). Ancak Taliban, Ağustos 2021'de bir hafta gibi kısa bir sürede ülkenin 34 ilinden 20 tanesini ele geçirerek Başkent Kabil'in kapılarına dayanmıştır. Büyük kentler binlerce asker, zırhlı araç ve uçaklara rağmen hiçbir şekilde çatışmadan Kabil'den gelen gizli bir emirle Taliban'a teslim olduğu yönünde ciddi bir şüphe ve algı mevcuttur (Oğuz, 2021: 307). Taliban'ın Kabil kapılarına dayanmasıyla kısa sürede düşmeyeceğini ve bir anlaşmaya varılacağını düşünen Afganistan hükümeti, bazı kaynaklara göre gayri resmi müzakereler yürüterek Taliban'a geçici bir iktidar paylaşımını vadetmiş buna karşılık şehre güç kullanarak girmeyeceğine dair anlaşmaya varılmıştır. Böylece bir anlaşmaya varılabileceğini veya en azından zaman kazanacağını düşünen Afgan hükümeti tüm üst düzey yetkilerinin ülkeyi birer birer terk etmesiyle ve en sonunda cumhurbaşkanının da ülkeyi terk etmesiyle 15 Ağustos 2021'de Taliban, Kabil'in kontrolünü de ele geçirerek Afganistan'a yirmi yıl sonra tekrar hâkim olmuştur (BBC, 2021). Kabil'in ele geçirilmesiyle BBC'ye canlı yayına bağlanan Taliban sözcüsü Suheyl Şahin "katılımcı bir İslami Afgan hükümeti kuracağız" ifadelerini kullanarak kadınların eğitimi ve çalışmasına yönelik taleplere yeni kurulacak olan hükümetin karar vereceğini dile getirmiştir (BBC, 2021). Ardından canlı yayında düzenlenen basın toplantısında Taliban'ın sözcüsü Zabiullah Mücahit, ABD'nin çekilmesi ile "Afganistan'ın özgürleştiğini" ve Taliban'ın "intikam peşinde olmadığını" işaret ederek "ABD ve yabancı güçlerle çalışan tüm tercüman ve güvenlik personeli dahil zamanında bize karşı savaşan herkesi affettik" diyerek kadın hakları, insan hakları ve basın özgürlüğü ile ilgili "şeriat kanunlarının geçerli olacağını" ifade etmiştir. Bu çerçevede "şeriat kuralları temelindeki kadın haklarına bağlıyız ve İslami değerlere karşı yayın yapılmadığı müddetçe özgür basını destekliyoruz" ifadesini kullanmıştır (BBC, 2021). Bu açıdan bakıldığında Taliban'ın sabit belirlenmiş bir dış politikasının olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak Taliban'ın iktidarı ele geçirmesiyle Euronews'e röportaj veren Taliban sözcüsü Zabiullah Mücahit, uluslararası topluma diplomatik açıdan tüm dünya ülkeleriyle diplomatik ve iyi ilişkiler kurmak istediklerine işaret etmiştir (Euronews, 2021). Taliban'ın 15 Ağustos 2021'de Kabil'i ele geçirmesiyle yapılan açıklamalarla güvenliğin sağlanması ile kapsayıcı bir hükümet oluşturulacağı ve insan haklarına riayet edileceği gibi vaatlerde bulu-

nulmuştur. Ancak 7 Eylül'de ilan edilen geçici hükümette daha önce verilen vaatlerin yerine getirilmemesi hem uluslararası toplumu hem de Afgan halkını hayal kırıklığına uğratmıştır.

Taliban'ın ilan ettiği geçici hükümete örgütün kurucu liderlerinden olan Molla Muhammed Hasan Akhund, başbakanlık vazifesini üstlenirken, Taliban'ın Doha'daki siyasi ofisinin eski şefi Molla Abdulgani Baradar ve Katar'daki eski Taliban müzakere heyetinin üyelerinden olan Molla Abdulsalam Hanefi ise başbakan yardımcılarını olarak atanmıştır. Yine Taliban'ın kurucusu olan Molla Ömer'in oğlu Molla Yakup savunma bakanlığına atanmıştır. Bunun birlikte ABD'nin terörizm listesinde olan Hakkani grubunun lideri Siracceddin Hakkani içişleri bakanlığına atanırken, ABD ile yürütülen müzakere sürecinde aktif bir şekilde rol alan Emirhan Muttaki dışişleri bakanı olarak atanmıştır. Böylece Taliban'ın açıkladığı geçici hükümetin neredeyse tamamı Peştun asıllı olmak üzere örgüte en yakın kişilerden atanmıştır (BBC, 2021). Taliban'ın açıkladığı geçici hükümette yer alan bazı isimlerin FBI tarafından arananlar listesinde olması ile kadınları ve diğer etnik grupları temsil eden kapsayıcı bir hükümetin kurulamamasının endişe verici olduğuna dikkat çeken ABD, Taliban hükümetinin “kapsayıcılık testini geçemediğinin” açıkça görüldüğünü belirtmiştir (BBC, 2021). Ancak, Çin Dışişleri Bakanlığı ise “Taliban hükümeti ile iletişimi sürdüreceğiz” ifadesini kullanarak Afganistan'ın bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı duyduklarını belirtmiştir (TRT, 2021). Çin'in bu yaklaşımı 1950'li yıllarda benimseydiği “barış içinde bir arada yaşama ilkesi” gereği, iktidarın kimde olduğundan ya da meşru olup olmadığından ziyade, önemli olanın Çin'in güvenliğini tehdit edecek veya Çin'e karşı düşmanca bir politika izlenmemesinin önemli olduğunun altı çizilmiştir (Damao, 2021). Taliban, geçici hükümetin kurulmasıyla söz konusu tanınma ve ekonomik yardım için uluslararası görüşülmelere başlayarak bölgesel ve bölge dışı aktörlerle görüşmek üzere diplomasi turlarını başlatmıştır. Bu çerçevede ilk görüşme Katar Dışişleri Bakanı Şeyh Muhammed Bin Abdurrahman Al Sani ile Kabil'de gerçekleşmiştir. Söz konusu görüşmede iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi konusu gündeme gelmiştir (Sabah, 2021). Bunun yanı sıra Kabil'i ziyaret ederek Taliban yetkilileriyle görüşen bir diğer ülke ise Özbekistan olmuştur. Taliban yetkilileri ile Özbekistan yetkilileri 16 Ekim 2021'de Tirmiz şehrinde bir araya gelmiştir. Söz konusu görüşmede “sınır güvenliği, ticari ve ekonomik iş birliği, transit ticaret” konuları ile Surhan-Puli Humri elektrik nakil hattı ve Mezar-ı Şerif-Kabil-Paşaver demir yolu inşaatı gibi iki ülke arasındaki altı yapı projelerinin hayata geçirilmesi gibi konular üzerinde durulmuştur (BBC, 2021). Taliban'ın geçici hükümeti kurmasıyla, ABD heyeti ve Taliban arasında ilk kez 9 Ekim 2021'de Katar'da yüz yüze görüşmeler gerçekleşmiştir. Söz konusu görüşmede Taliban hükümeti, ABD ile ekonomik ve diplomatik ilişkiler içinde olmak istediklerini dile getirmiştir. Görüşmenin iyi ve sorunsuz bir şekilde gerçekleştiğini ifade Taliban sözcüsü “sorunların çözümüne yönelik iyi bir fırsat” olduğuna işaret ederek görüşmeye yönelik ‘Taliban hükümetinin dışişleri bakanlığının açıklamasında’ ise, “ABD heyetinin Afganistan'a yönelik insani yardımda bulunacağını ve diğer uluslararası yardım kuruluşların da işlerinin kolaylaştıracağını” ifade ettiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra Taliban, Doha'da başta İngiltere, Fransa, İtalya, Norveç, Almanya, Hindistan, NATO, AB, BM

ve CIA Direktör Yardımcısı David Cohen ile temaslarda bulunmuştur (Sabah, 2021). Böylece Taliban “Batı diplomasi turuyla” hem tanınma hem de ekonomik ve insani yardımlarında girişimlerde bulunmuştur. Ancak Taliban’ın gerek insan hakları konusunda gerekse de kapsayıcı bir hükümetin kurulmasında uluslararası toplumun isteklerini yeterince gözetmemesi, insani yardım dışında diğer konularda beklediği sonuçları alamamasına neden olmuştur.

Taliban’ın bir diğer temasta olduğu ülke İran olmuştur. İran-Taliban ilişkilerinde geçmişe dayanan bazı sorunlar bulunmasına rağmen son dönemde önemli gelişmeler yaşanmıştır. İran’ın, Taliban ve Afgan hükümeti arasında arabuluculuk görevini üstlenerek, Taliban’a yönelik politikasında değişikliğe gittiği görülmüştür. İran’ı burada endişelendiren Taliban’ın sınır ötesinde komşularına zarar verecek herhangi faaliyette bulup bulunmayacağından kaygısıdır (M5, 2021). Bununla birlikte Taliban hükümeti ile yakın temas halinde olan diğer ülkeler ise, Çin ve Rusya olmuştur. Ancak burada esas belirleyici aktör Çin’dir. Çin son yirmi yılda Afganistan’da büyük yatırımlar yaparak bakır madenlerinin işletmesi hakkını elde etmiştir. Çin’in, Orta Asya ve Orta Doğu’ya açılımı ile Pakistan ekonomik koridoru ve “Kuşak Yol Projesi” gibi ekonomik çıkarını gerçekleştirmesinde Afganistan’daki istikrarsızlık büyük engel teşkil etmektedir. Bu bağlamda Çin, Taliban hükümeti ile ilişkilerini “bölgesel istikrar, güvenlik ve ekonomik çıkarlar” ekseninde belirlemektedir. Taliban’ın iktidara gelmesiyle Çin, 30 milyon dolarlık, “ilaç, kış malzemesi ve gıda yardımı” sağlamıştır (Khoshkar, 2021). ABD’nin Afganistan’dan çekilmesiyle Çin, uluslararası topluma “Taliban’ı baskılamak yerine destekleme” çağrısı yapmıştır. Çin Dışişleri Bakanı Vang, İngiltere Dışişleri Bakanı Dominic Raab ile telefon görüşmesi gerçekleştirdiğini belirterek “uluslararası toplumun daha fazla baskı uygulamak yerine Afganistan’ı olumlu yönde teşvik etmeli ve yönlendirmeli” dediği aktarılmıştır (Evrensel, 2021). Bununla birlikte Taliban’ın önemli ziyaretlerinden birisi de Türkiye ziyaretidir. Söz konusu görüşmede “tanınma, Kabul havaalanının işletilmesi ve insani yardım konuları” masaya yatırılmıştır. Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Taliban yönetimine “tavsiyelerde bulduklarını” açıklayarak yönetimde kapsayıcı olmaları, kadınların ve kız çocuklarının eğitime ve çalışma hayatına katılmasının sağlanmasının önemine dikkat çekerek Afganistan’da faaliyet gösteren Marif Okulları’nın tekrar faaliyetlerine başlaması gerektiğini dile getirmiştir. Taliban heyetinin Türkiye Dışişleri Bakanlığının yanı sıra Diyanet İşleri Başkanlığı ile Kızılay Genel Müdürlüğü’ne söz konusu insani yardım konusunu görüşmek üzere ziyaretlerde bulunmuştur (BBC, 2021). Taliban’ın yönetimi ele geçirmesiyle başta ABD olmak üzere birçok Batı ülkesi Taliban hükümetine yönelik kaynak aktarmazken, Şangay İşbirliği Örgütü’nün çatısı altındaki ülkeler, Taliban’la yakın temaslarını sürdürerek ticari ve ekonomik işbirliğini devam ettirmektedir. Bu çerçevede Taliban yönetimi ile Çin başta olmak üzere Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan ile altı yapı projesi, ticari ve ekonomik iş birliği konusunda anlaşılmıştır. Böylece Taliban, dış ilişkilerini ağırlıklı olarak tanınma ve insani yardımlar üzerinde topladığı görülmektedir.

SONUÇ

Afganistan Orta Asya’da kalıcı barışın ve istikrarın sağlanamadığı ve sürekli olarak işgale maruz kalan ülke olarak öne çıkmaktadır. Afganistan, 19. yüzyıl boyunca Britanya ve Rusya arasındaki “Büyük Oyunda” tampon bölge olarak kabul edilmiştir. 1919 yılında İngiltere’den bağımsızlığını elde Afganistan’ın en istikrarlı dönemi 40 yıllık Zahir Şah dönemi olmuştur. 1973 yılında cumhuriyetin ilanı ve ardından yapılan Nisan devrimi ve 1979 yılında SSCB’nin Afganistan’ı işgal etmesiyle son kırk yıl boyunca ülke istikrarsızlık, güvenlik sorunları, ekonomik kriz, iç çatışma, terör saldırıları ve farklı etnik yapısından kaynaklı iktidar mücadeleleri görülmüştür. 1989 yılında SSCB’nin Afganistan’dan çekilmesiyle başlayan iç karışıklık sonrası, 1992 yılında SSCB’nin desteklediği Dr. Muhammed Necibullah iktidarının de devrilmesiyle ülkede iç savaş başlamıştır. 1992 yılında iç savaşın da etkisi ile zaten ülkede var olan ekonomik kriz, yoksulluk ve güvenlik sorunları daha da ağırlaşmıştır. Bu dönemde Mücahitler arasındaki iktidar mücadelesi, Afganistan’a 1979-1989 arası görülen SSCB işgalinden daha fazla zarar vermiştir. Mücahitler arasındaki mücadele ve artan yolsuzluk, gasp, tecavüz, açlık ve halkın can ve mal güvenliğinin olmaması gibi nedenler halkı yeni arayışlar içerisine itmiştir. 1994 yılında Afganistan’ın güneyinde ortaya çıkan ve Taliban ismiyle anılan örgütün kısa sürede Kandahar’ı ele geçirmesiyle bölgede kontrolü sağlamıştır. Böylece halk Taliban’ı bir kurtarıcı olarak görmüştür. Taliban’ın, Kandahar’ı ele geçirdikten sonra diğer kentlere yönelerek 1995 yılında Herat ve 1996 yılında Kabil’i ele geçirmesi beş yıllık (1996-2001) Taliban iktidarı dönemi başlamıştır. Taliban iktidarı ele geçirmesiyle şeriat kurallarına dayalı Afganistan İslam Emirliği’ni kurmuştur. Bu süreçte Taliban önceleri bir kurtarıcı olarak görülse de, iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra ülkede ağır insan haklarını ihlal eden uygulamaları ile kısa sürede halktan tepki görmüştür. Taliban dönemi Afganistan’ın gerek iç gerekse de dış politika açısından en karanlık dönemi olduğunu ifade etmek mümkündür. Taliban rejimini, başta Pakistan olmak üzere Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri dışında hiçbir ülke tanımamıştır. Taliban’ın ülke içindeki insan haklarını ihlal eden uygulamaları ve uluslararası toplumun koşullarını kabul etmemesi rejimin tanınmasına engel olmuştur. Bu çerçevede, Taliban heyetinin tanınmaya yönelik başta ABD olmak üzere birçok Batı ülkesiyle görüşmeler gerçekleştirmiş ve tanınmaya yönelik uluslararası meşruiyet elde etmeye çalışmıştır. Taliban tüm çabalara rağmen tanınma konusunda kesin başarı sağlayamamıştır.

2001 yılında Taliban rejiminin devrilmesiyle kısa bir süre Kandahar’a geri çekilen Taliban, 2006 yılından itibaren NATO ve müttefiklerine karşı saldırılarına yeniden başlamıştır. Bu süreçte Afgan güvenlik güçlerine ve NATO birliklerine ağır kayıplar verdiren Taliban, 2014 yılı itibarıyla Afgan hükümeti ile müzakere ve barış görüşmelerini başlatarak uzun bir süreçten sonra 29 Şubat 2020 yılında Taliban ve ABD arasında imzalanan “Afganistan’a Barış Getirme” anlaşmasıyla 20 yıl sonra tekrar hakimiyet alanını genişleterek ülkenin büyük bir kısmında kontrolü sağlamıştır. Ağustos 2021 yılında, bir hafta gibi kısa bir sürede ülkenin 34 ilinden 20 kadarını ele geçirerek 15 Ağustos 2021’de Kabil’i ele geçirmesiyle 20 yıl sonra tekrar Afganistan’a hâkim olmuştur. Taliban’ın iktidarı yeniden ele geçirmesiyle

uluslararası topluma ve Afgan halkına yönelik verdiği vaatleri geçici hükümetin oluşumu sonrası uygulamaları ile gerçekleştirilmemiştir. Bir önceki iktidar döneminde Taliban rejimini tanıyan ülkeler dahi, yeni Taliban rejimini tanımakta temkinli davranmaktadır. Taliban, geçici hükümetin oluşturulmasıyla tanınma, ekonomik ve insani yardım konusunda bölgesel ve küresel anlamda diplomasi turlarına başlayarak başta ABD olmak üzere birçok Batı ülkesi ve BM dahil birçok uluslararası kuruluşlarla bir araya gelmiştir. Ancak Taliban uluslararası toplumun koşulları yerine getirmemesi ve eski uygulamalarını tekrardan uygulamaya koymasıyla insani yardım dışında, gerek tanınma, gerekse de ticari ve ekonomik işbirliği konusunda hiçbir olumlu sonuç elde edememiştir. Yeni Taliban yönetiminin Şangay İşbirliği Örgütü'nün çatısında altında bulunan ülkelerden Çin, Rusya ve İran ile daha yakın iletişim halinde olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle Çin, ABD'nin bölgeden çekilmesiyle en belirleyici aktör olarak başta "güvenlik, ekonomik ve ülkenin yeniden inşa süreci" gibi konularda Taliban'la daha yakın işbirliği içerisinde olarak bölgesel istikrarın sağlanması için Afganistan'ın ekonomik ve altyapı projelerine katkı sağlayacak güçlü bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Taliban'ın yeni iktidar döneminde iç ve dış politikasında temelde değişen hiçbir şey olmadığı düşünülmektedir. Taliban'ın ikinci iktidar döneminde, birinci döneme göre daha planlı ve sistematik bir şekilde hareket ederek, uluslararası topluma karşı nasıl hareket edeceğini bilerek, sosyal medyayı ve propaganda unsurlarını kendi lehine kullanarak uluslararası toplum tarafından meşruiyet kazanma arayışında olduğu görülmektedir. Ayrıca Taliban'ın Afganistan'a kalıcı barış ve huzur getireceği belirsiz olmakla birlikte ülkede güvenliği sağlama konusunda da başarılı olacağı şüphelidir. Taliban'ın güvenlik konusunda kayda değer bir başarı elde ederek, iç politikadaki radikal ve katı uygulamalarını esnetmesi halinde Şangay İşbirliği Örgütü'nün çatısı altındaki ülkelerle olan yakın ilişkisi ve yapacağı yeni ticari, ekonomik ve alt yapı projeleri ile Taliban rejiminin bu ülkeler tarafından tanınmasının muhtemel olabileceği düşünülebilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin yayın süreçlerinde Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi'nin "*Etik Kurallara Uygunluk*" başlığı altında belirtilen ilkelere uygun olarak hareket edilmiştir. Çalışmanın araştırma kısmında etik kurul izni gerektirecek bir husus bulunmamaktadır.

Araştırmacıların Katkı Beyanı

İki yazarlı ele alınan makale, yazarların eşit katkısıyla üretilmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makalede yazarlar tarafından beyan edilmiş herhangi bir olası çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acet, G. S., & Doğan, F. (2017). 11 Eylül Olayları Sonrasında ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 59-76.
- Acar, D. Ş. (2006). Küreselleşen Dünyada Diplomasi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 9(1-2), 417-440.
- Ahadi, A. (1991). Conflict in Post-Soviet-Occupation Afghanistan, *Journal of Contemporary Asia*, 21(4), 513-528.
- Alagöz, B. & Kandemir, E. (2015). 11 Eylül Sonrası Dönemde Bölgesel Güvenlik ve İran'ın Afganistan Siyaseti, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 109-140.
- Aydın, A. (2010). Afganistan'da Taliban Hareketi'nin Ortaya Çıkışı ve Mehebi Görüşleri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Azad, A. (2019). 1979-2014 Yıllarında Afganistan Siyasetinde General Dostum'un Rolü ve Bunun Afganistan Türk Toplumuna Etkisi, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 149-179.
- Azmi, Ö. (2005). Muhammed Davut Han (1909-1978). 30, 516-517, *TCV*, İslam Ansiklopedisi.
- Abdurrahmanlı, E., & Bağış, E. (2021). Diplomasi Tanımı ve Uluslararası Konjonktürde Mevcut Olan Diplomasi Türleri, *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 140-160.
- Batoor, Q. F. (2018). Afganistan'da Cumhuriyetin Kuruluşu. *Anasay Süreli Dergi Yayınları*, 5, 13-31.
- BBC, F. (2021). Taliban: Özbekistan'la Tirmiz-Paşaver Demiryolu Projesi Hakkında Görüştük, <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-58938414> (2.01.2022)
- BBC, T. (2010). Tarihi NATO Zirvesi, https://www.google.com/amp/s/www.bbc.com/turkce/haberler/2010/11/101120_nato_4update.amp (27.11.2021).
- BBC, T. (2020). ABD ve Taliban Anlaşma İmzaladı, Afganistan'daki Amerikan Askerleri 14 Ay İçinde Çekilebilir, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51688527> (28.11.2021).
- BBC, T. (2021). Taliban Heyetinin Türkiye'ye Ziyareti Ne Anlama Geliyor? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58913937> (3.01.2022).
- BBC, T. (2021). Taliban Sözcüsü Suheyl Şahin: Afganistan'da Katılımcı Bir İslam Hükümeti Kuracağız, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58231493> (29.11.2021).
- BBC, T. (2021). Taliban'ın Afganistan'da Kurduğu Geçici Hükümet ABD'yi Kaygılandırdı, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58487763> (1.01.2022).
- BBC, T. (tarih yok). Afganistan'da Son Durum Ne? <https://www.google.com/amp/s/www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58209423.amp> (29.11.2021).
- Begzad, R. (2014). 11 Eylül Sonrası Afganistan'da Demokratikleşme ve Taliban Örgütü, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Bozatay, D A., & Meriç, İ. (2013). Afganistan'da Şiddet ve Terörün Toplumsal Arka Planı, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 7(14), 150-173.
- Büyükbaş, M. (2006). Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta.
- Cumhuriyet (2021). Taliban'ı Hangi Ülkeler Resmen Tanıyor, Bölgesel ve Bölge Dışı Aktörlerle İlişkileri ne Düzeyde? <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/talibanin-hangi-ulkelerle-iliskileri-ne-duzeyde-hangi-ulkeler-taliban-resmen-taniyor-1853606> (12.12.2021).
- Çınarlı, Ö. (2012). Afganistan'ın Etnik Yapısı, *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 73-84.

- Damao, L. (2021). Çin ve Taliban: Dostlukla Düşmanlık Arasında Otuz Yıllık Git Gel, <https://tr.boell.org/tr/2021/11/23/cin-ve-taliban-dostlukla-dusmanlik-arasinda-otuz-yillik-git-gel> (1.01.2022).
- Demir, S. (2021). Afganistan'daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi: ABD/NATO ve Barış Çabaları, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 114-155.
- Erman, K. (2019). Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikasında Afganistan. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi Yayınları*, 42, 154-174.
- Evrensel (2021). Taliban İçin Diploması Trafiği, <https://www.evrensel.net/haber/440812/taliban-icin-diplomasi-trafigi> (2.01.2022)
- Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Der Yayınları.
- Gök, Ş. (2019). Başarısız Bir Devlet Olan Afgansitan'ın Siyasal Hayatında Taliban, *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Han, A. K. (2011). Sovyet ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süper Güç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme, *Orta Doğu Etüdlere*, 2(2), 57-95.
- Independent, T. (2020). ABD ve Taliban Arasında Varılan Tarihi Uzlaş Neleri Kapsıyor: Madde Madde Anlaşmanın Tam Metni, <https://www.indyurk.com/node/139856/d%C3%BCnya/abd-ve-taliban-aras%C4%B1nda-var%C4%B1lan-tarihi-uzla%C5%9F%C4%B1-neleri-kaps%C4%B1yor-madde-madde> (28.11.2021).
- Khoshkar, A. A. (2021). "Taliban ve Diploması", Taliban'ın Dış İlişkileri; Jeopolitik Kara Deliklerden Komisyoncuları Etkilemeye, <https://csr.ir/0000Np> (2.01.2022).
- Kürkçüoğlu, F. (1980). "Dış Politika" nedir? Türkiye'deki Dünyü Bugünü, *Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 35(1), 309-333.
- M5, S. S. (2021). Taliban Nasıl Bir Dış Politika İzleyecek? Taliban Sonrası, Yeni Asya, <https://m5dergi.com/one-cikan/taliban-nasil-bir-dis-politika-izleyecek-taliban-sonrasi-yeni-asya/> (2.01.2022).
- Mahi, M. K. A. (2021). Taliban'ın Kabil'i Ele Geçirmesinden Önceki Saatler Neler Yaşandı? <https://www.google.com/amp/s/www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58490170.amp> (29.11.2021).
- Oğuz, E. (2001). *Hedef Ülke Afganistan*, İstanbul: Doğan Yayınları.
- Oğuz, E. (2021). *Ülkem ve Ben*, İstanbul: Truva Yayınları.
- Öztürk, S. (2015). 11 Eylül Saldırıları ve Afganistan Müdahalesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Orallı, L. E. (2021). Doğu Bloku'nun yıkılması ve Avrupa Bütünleşmesinde Ortak Avrupa Evi Tezi, *Tesam Akademi Dergisi*, 8(2), 344-369.
- Rashid, A. (1998). *Pakistan and The Taliban, Fundamentalism Reborn*, William Maley (Ed.), 72-89, London: C. Hurst & Co.
- Sander, O (1989). *Siyası Tarih (Birinci Dünya Savaşı'nın Sonundan 1980'e Kadar)*, Ankara: İmge Yayınları.
- Sabah (2021). Taliban'ın Uluslararası Görüşme Trafiği! Birçok Kuruluş ve Ülkeyle Masaya Oturdular, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2021/10/17/talibanin-uluslararasi-gorusme-trafigi-bircok-kurulus-ve-ulkeyle-masaya-oturdular> (2.01.2022).
- Salihiy, M. A. (2014). Afganistan'da İktidar Mücadelesi ve Dış Müdahaleler, 1973-2014, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Shakir, S. (2020). Taliban ve Peştunistan Sorunlarının Afganistan-Pakistan İlişkilerine Etkisi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

- Sönmez, G., Bozbaş, G., & Konaşul, S. (2020). Afgan Taliban'ı: Dünü, Bugünü ve Yarını, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 59-77.
- Spanta, R. D. (2017). *Afganistan Siyaseti: İçeriden Bir Anlatı (Cilt 2)*, Kabil: Aazam Yayınları.
- Suhbet, N. (2020). 1990-2019 Döneminde Afganistan ve Pakistan Siyasal İlişkileri, *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Şahin, D. (2016). Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişimi Sürecindeki Etkisi. *Yüz Yıl Van Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 226-245.
- Talaash, A. (2015). 1973-1979 Afganistan'ın Dış Politikası, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- TRT, H. (2021). Afganistan'da Kabine Açıklandı: Kim Kimdir? <https://www.trthaber.com/haber/dunya/afganistanda-yeni-kabine-aciklandi-kim-kimdir-607450.html> (1.01.2022).
- Ünal, H. (2010). ABD'nin Afganistan Politikasının Açmazları: Bölgesel Bir Analiz. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 6(23), 59-76.
- Ziya, E. (2021). Taliban Sözcüsü: Türk Askerini Olumsuz Bir Durum Meydana Gelmemesi İçin İstemiyoruz, <https://tr.euronews.com/2021/08/29/taliban-sozcusu-turk-askerini-olumsuz-bir-durum-meydana-gelmemesi-icin-istemiyoruz> (1.01.2022).
- Yegin, A. (2015). *Afganistan'ı Anlama Klavuzu*, İstanbul: Seta Yayınları.